KÜÇÜK VE ORTA BÜYÜKLÜKTEKİ İŞLETMELERDE (KOBİ)

MUHASEBE VE FİNANS ÜZERİNE GÜNCEL ARAŞTIRMALAR

Editörler
Prof. Dr. Hasan AYAYDIN
Doç. Dr. Ceyda YERDELEN KAYGIN



Gazi Kitabevi

KÜÇÜK VE ORTA BÜYÜKLÜKTEKİ İŞLETMELERDE (KOBİ) MUHASEBE VE FİNANS ÜZERİNE GÜNCEL ARAŞTIRMALAR

KÜÇÜK VE ORTA BÜYÜKLÜKTEKİ İŞLETMELERDE (KOBİ) MUHASEBE VE FİNANS ÜZERİNE GÜNCEL ARAŞTIRMALAR

Editörler

Prof. Dr. Hasan AYAYDIN

Doç. Dr. Ceyda YERDELEN KAYGIN

Gazi kitabevi

Gazi
kitabevi

"En İyi Akademi, Bir Kitaplıktır."

KÜÇÜK VE ORTA BÜYÜKLÜKTEKİ İŞLETMELERDE (KOBİ) MUHASEBE VE FİNANS ÜZERİNE GÜNCEL ARAŞTIRMALAR

Editörler:
Prof. Dr. Hasan AYAYDIN
ORCID: 0000-0002-5395-1411
Doç. Dr. Ceyda YERDELEN KAYGIN
ORCID: 0000-0001-9544-9991

© Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.

Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti'ne aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

ISBN • 978-625-7588-16-4
Baskı • Mayıs, Ankara, 2021

Dizgi/Mizanpaj • Gazi Kitabevi
Kapak Tasarım • Gazi Kitabevi

Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.
Yayıncı Sertifika No: 44884

Merkez
Bahçelievler Mah. 53. Sok. No: 29 Çankaya/ANKARA
0.312 223 77 73 - 0.312 223 77 17
0.312 215 14 50
www.gazikitabevi.com.tr
info@gazikitabevi.com.tr

Mağaza
Dögol Cad. No: 49/B Beşevler/ANKARA
0.312 213 32 82 - 0.312 213 56 37
0.312 213 91 83

Sosyal Medya
gazikitabevi
gazikitabevi
gazikitabevi

Vadi Grafik Tasarım Reklam Ltd. Şti.
Matbaa Sertifika No: 47479

Matbaa
İvedik Organize Sanayi Bölgesi 1420. Cadde
No: 58/1 Yenimahalle / ANKARA
0.312 395 85 71

ÖNSÖZ

21. yüzyılda küresel arenada ekonomik olarak var olmanın en önemli şartı girişimcilik ruhundan geçmektedir. Bu anlamda ön plana KOBİ'ler çıkmaktadır. Bu durumu TÜİK verileriyle açıklamak mümkündür. Türkiye'de sanayi ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren 3 milyon 221 bin girişim KOBİ sınıfına girmektedir. KOBİ'ler 2019 yılında toplam girişim sayısının %99,8'ini oluşturmaktadır. Kobiler istihdamın %72,4'ünü, personel maliyetinin %51,8'ini, cironun %50,4'ünü, üretim değerinin %44,1'ini ve faktör maliyetiyle katma değerin %44'ünü oluşturmaktadır. Tüm bu veriler *KOBİ'lerin Türkiye ekonomisinin bel kemiğini oluşturduğunu, ekonominin can damarı olduğunu, milli gelirin ve büyümenin motoru, istihdamın itici gücü, ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel taşı olduğunu göstermektedir.* Türkiye'nin toplam ihracatının yarısından fazlasını gerçekleştiren KOBİ'ler; ekonomimizin en etkin ve dinamik unsuru olarak güçlü bir grubu temsil etmektedir. KOBİ'leri desteklemek üretim, istihdam, ihracat gibi ekonomiye katkı sağlayacak faaliyetlere destek vermek ve Türkiye'yi desteklemek anlamına gelmektedir.

Ekonomimizin dinamosu KOBİ'lerin, yenilenen ve sürekli değişen dünyanın cazibe merkezi olan dijital teknolojideki gelişmelerden etkilenmemesi düşünülemez. Firmaların sektördeki diğer rakiplerinden ayrılmak için bu alandaki trendleri yakalaması ve dijitalle uyumlu stratejiler geliştirmesi çok önemlidir. Türkiye'nin uluslararası rekabette güçlenmesi ve ihracat hacmini artırabilmesinin yolu, imalatta katma değeri yüksek ürünlere öncelik verilmesinden geçmektedir. Firmalarımızın ürün ve hizmet kalitelerini artırabilmeleri ise teknolojik dönüşüme uyum sağlamalarını ve dijital alanda kendilerini yenileyebilmelerini gerektirmektedir.

KOBİ'ler değişimlere hızlı uyum sağlayabilen esnek yapıları ile teknolojik yeniliklerden doğrudan etkilenmektedir. Üretim ve tasarım alanında geleneksel modelleri tercih etme yoluna giden ve teknolojik gelişmelere ayak uyduramayan KOBİ'ler, uluslararası ölçekte rekabet edebilme şansını yitirir. Diğer yandan kendini sürekli geliştiren, teknolojik gelişmeleri yakından takip eden ve yeni ekonomi araçlarına yönelmeyi göze alabilen firmalar, e-ticaret, e-ihracat ve dijital iş çözümlerine yönelmeyi seçerek fark yaratanlara dönüşüyor. Dijital fabrikaların konuşulduğu günümüzde dijitali anlamadan yola devam etmek mümkün görünmemektedir. Tam tersine teknolojik

gelişmelere ayak uyduran, kayıtsız kalmayan KOBİ'lerin ise dijital dünyanın sunduğu fırsatlardan yararlanarak yola daha güçlü devam edecekleri söylenebilir. Günümüzde dijital araçları kullanmayan, e-ticaret yapmayan, sosyal medyada yer almayan ya da müşterilerini dijital olarak takip etmeyen bir işletmenin yaşam şansı olduğu iddia edilebilir.

Dijital çağda kalkınmanın anahtarı girişimciliktir. Nüfusumuzdaki girişimcilerin oranı yaklaşık %2'dir. Bu oranın %5 seviyesine çıkarılması gerekmektedir. Girişimci rol modellerimizin sayısı artması gerekmektedir. Bunu artırmanın yolu geleceği görebilmek ve değişimlere hızlı uyum sağlamakta yatmaktadır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de salgından etkilenen KOBİ'lerin faaliyetlerini sürdürmesi, ekonominin çarklarının döndürülmesinde yaşamsal bir rol oynamaktadır. Bu anlamda işletmelerin e-ticarete geçebilmesi büyük önem taşıyor ve pandemi koşulları da bu süreci hızlandırmış durumdadır. Elektronik Ticaret İşletmecileri Derneği'nin (ETİD) 2020 yılı sektör verilerine göre pandeminin de etkisiyle Türkiye e-ticaret sektörünün büyümesi yüzde 85 gibi rekor bir seviyede gerçekleşmiştir. Türkiye'de e-ticaret yapan KOBİ'lerin sayısı bu dönemde 69 binden 100 bine yükselmiş olup e-ticaret sektörünün yakaladığı bu ivmeyle ve doğru yatırımlarla 2021 yılında 400 milyar TL'yi geçeceği tahmin edilmektedir. Küçük işletmelerin çevikliği ve müşterilerin artan talebiyle ortaya çıkan bu hızlandırılmış deneyimin tüketici alışkanlıklarını değiştirdiğini ve bu durumun kalıcı olacağı söylemek mümkündür. *"Her kriz içinde fırsat barındırır*" düşüncesinden hareketle, pandemi krizinin hızlandırdığı bu tüketim kalıbındaki değişimi fırsata dönüştürmek KOBİ'ler açısından hayati öneme sahiptir.

Türk toplumu olarak sanayi devrimini kaçırmış bulunuyoruz, ancak yaşadığımız "*dijital devrimi*" kaçırmamalıyız. E-ticaretin tüm dünyada hızla büyümesi, sektörlere ilişkin farklı dinamiklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 2021'de öne çıkacak 5 e-ticaret trendi olarak özellikle *"oyun içi pazarlama, bulut mutfak, depo ve lojistikte yapay zeka uygulamaları, canlı yayın satışları ve ikinci el pazaryerleri"* e-ticaretin gündeminde olan konulardır. E-ticaret/e-ihracat ve dijitalleşme seferberliği başlatılmış durumdadır. E-ticarete yönelik adımlar dijitalleşmenin önünü açmaktadır. Dijital devrim olarak nitelenebilecek bir dönemi yaşarken dijitalleşerek ihracatta mesafe alınabilir. Dijitalleşme alt yapısının kurulmasına yönelik olarak ihracatta sürdürülebilirlik ve yenilikçilik ekseni ile ihracatta dijitalleşme ekosisteminin kurulması çalışmalarına büyük bir hız verilmektedir. Türkiye'de çok sayıda başarılı, ihracat yapan, küresel değer zincirlerine katılan KOBİ'lerimiz bulunmaktadır. Küresel talep şoku geçtikten sonra yeniden başarı

hikayeleri yazılacaktır. Bu noktada bu zor dönemde "*KOBİ'lerin tünelin ucundaki ışığı görecek şekilde yanlarında olmak*" gerekmektedir.

Pandeminin dijitalleşme oranı düşük KOBİ'ler için bir "*fırsat penceresi*" açtığı söylenebilir. Bu fırsatı değerlendiren KOBİ'lerin ayakta kalacağı ve büyüyeceği aksine, fırsatı değerlendiremeyen KOBİ'lerin ise "dijital çöküş" yaşayacağı kaçınılmazdır. Salgın sürecinin oluşturduğu pazar koşullarında işletmeler için dijitalleşme seviyesinin önemi ortaya çıkmış olup e-ticaret, online satış alanlarında gelişim sağlayanlar için bu dönem çeşitli fırsatlar arz etmekte, dijital dönüşümü sağlayamayanlar için pazar kaybı gibi tehditler ortaya çıkmaktadır. KOBİ'lerin kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Finansal tabloları okuma-anlama, finansal bilgi, finansal okuryazarlık, dijital okuryazarlık, dijitalleşme, verimlilik ve tedarik zincirinin güçlendirilmesi öne çıkan başlıklardır. KOBİ'lerde rehberlik ve danışmanlık kültürünün geliştirilmeli, başta KOBİ'ler olmak üzere, işletmelerin finansman, uluslararasılaşma, teknoloji/yenilik/dijitalleşme ve büyüme alanlarında beceri ve kabiliyetlerinin geliştirilmesine katkı sağlanmalıdır. Toplumsal yapının ve ekonominin, istikrar ve denge unsuru olan KOBİ'lerin teknolojide görülen değişimlere esnek yapıları ve çevikliği sayesinde daha kolay adapte olması, daha az yatırım miktarıyla, daha fazla üretim yaparak ürün çeşitliliği sağlaması gibi güçlü yönleriyle "*dijital devrim*" ile başarı hikayeleri yazılacaklarına inancımız tamdır.

Yukarıda detaylı açıklandığı üzere, KOBİ'ler hayatımızın bir parçası, Türkiye ekonomisinin bel kemiği, dinamosu, ekonominin can damarıdır. Kobiler büyümenin motoru, istihdamın itici gücü, ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel taşıdır. KOBİ'lerin sorunu ülkemizin sorunudur. "*Güçlü KOBİ Güçlü Türkiye*" düşüncesinden hareketle, işte "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerde (KOBİ) Muhasebe ve Finans Üzerine Güncel Araştırmalar" başlıklı bu kitap, KOBİ'lerin sorunlarını irdelemek ve çözüm önerileri geliştirmek, karar vericilere politika önerilerinde bulunmak amacına uygun olarak hazırlanmıştır. Kitap ayrıca, hem lisans düzeyindeki öğrencilere kolay anlaşılır bilgi sağlamak hem de yüksek lisans ve doktora düzeyindeki öğrencilere teorik bilginin yanında çalışmalarını tasarlamalarını kolaylaştıracak metodolojik bir kaynak kitap sunmak amacına uygun olarak hazırlanmıştır. On beş farklı üniversiteden bilim insanının bölüm yazarlığı yaptığı, on dokuz farklı üniversiteden otuz bilim insanının hakemlik yaptığı, yirmi bölümden oluşan bu kaynak kitapta, ağırlıklı olarak finans ve muhasebe boyutuyla KOBİ'ler ele almıştır. Literatürde spesifik KOBİ'ler üzerine derli toplu bir kaynak kitabın olmayışı bu kitabın hazırlanmasından etkili olmuştur.

İyi niyet, samimiyet ve toplam faydanın korunması yaklaşımıyla, bölüm yazarlarından herhangi bir ücret alınmadığı, kör hakemlik sürecinin şeffaf bir şekilde işletildiği, kitaptaki her bölüme iki hakem raporunun yazıldığı ve bölüm yazarlarının kendi bölümlerine ait her türlü bilimsel/etik/hukuki sorumluluğu üstlendikleri bu çalışma, KOBİ'lerin sorunlarını irdelemek ve çözüm önerileri geliştirmek, karar vericilere politika önerilerinde bulunmak amacına uygun olarak hazırlanmıştır.

Bu doğrultuda kitapta kategorilere ayrılmamış olmakla birlikte, ilk olarak Covid-19 küresel pandemisinin küçük ve orta büyüklükteki işletmelere (KOBİ) etkileri ve pandemi sonrası sunulan fırsatlar irdelenmiştir. Ardından, BOBİ FRS'nin muhasebe meslek mensupları tarafından algılanma düzeyleri, BOBİ FRS hakkındaki görüşleri, KOBİ'lerin finansal sorunları, finansal açıdan başarı düzeyleri, BASEL-II kriterlerinin KOBİ finansman maliyetlerine etkisi, KOBİ hisse fiyatlarının makroekonomik değişimlere verdiği tepkilerin analizi ve bu tepkilerin büyük işletme hisse fiyatlarının makroekonomik değişimlere verdiği tepkilerle karşılaştırılması, küçük ve mikro işletmeler için finansal raporlama standardına (KÜMİ FRS) muhasebe meslek mensuplarının bakışlarının değerlendirilmesi, KOBİ'lerin finansal performansına etki eden makroekonomik faktörlerin etkisi, KOBİ'lere devlet teşviklerinin muhasebe standartları kapsamında irdelenmesi ve muhasebeleştirilmesi, KOBİ'lerde mali tablo temelinde finansal yapı oranları ve yabancı kaynak maliyetlerinin kârlılık göstergeleri üzerine etkisi, KOBİ'lerde nakit tutma düzeyinin belirleyicileri, KOBİ'lerde inovasyon yeteneğinin finansal performansa etkisi, KOBİ'lerde entelektüel sermayenin firma performansına etkisi, KOBİ'lerde muhasebe sistemine yönelik algılar ile muhasebenin etkinliği arasındaki ilişkinin incelenmesi, KOBİ'lerde çalışma sermayesi ile finansal performans, satış karlılığı ve risk arasındaki ilişki konularını içeren çalışmalar yer almaktadır.

Son kısımda da Covid-19 salgınının BIST KOBİ sanayi endeksi getiri ve volatilitesi üzerine etkisi, KOBİ'lerin finansal kaynaklara erişimi, sunulan kaynaklar, KOBİ'lerin finansal performansının değerlendirmesi, Covid-19 küresel pandemisinin küçük ve orta büyüklükteki işletmelere ve ekonomiye etkileri, küçük ve orta büyüklükte işletmeler için Covid-19 küresel salgın sürecinde mücbir sebep müessesesi, KOBİ'lerin ekonomik büyüme üzerindeki rolü kapsamındaki bölümler sıralanmaktadır. Böylece KOBİ'lerin sorunları teorik ve ampirik olarak irdelenmiş, çözüm önerileri geliştirilmiş ve politika önerilerinde bulunulmuş olunmaktadır. Çok boyutlu bir çalışma olması gerekçesiyle teorik bilgilerin yanında ve güncel metotların kullanıldığı

ampirik uygulamaları içeren bu kitabın literatürdeki boşluğu doldurması beklenmektedir.

Kitapta yer alan bölümler önce hakem sürecinden ardından editör incelemesinden geçmiştir. Sosyal hayatın başkalaştığı Covid-19 sürecinde bu çalışmanın tamamlanmasında değerli çalışmalarıyla katkı sunan bölüm yazarlarına, özveride bulunan hakemlerimize teşekkürlerimizi sunarız. Bu kitabın siz kıymetli okuyucuların değerli katkıları ve literatürdeki gelişmeler ışığında sürekli iyileştirilerek bilim camiasına katkı sunması beklenmektedir. Hata ve eksiklikleri yazarlara ait olan bu kitabın bilim camiasına, esnafımıza, sanayicimize, KOBİ'lerimize, yatırımcılara, araştırmacılara, yöneticilere, karar vericilere, politika yapıcılara, öğrencilerimize, ülkemize hayırlı ve yararlı olmasını ve yeni araştırmalara kapı aralamasını diliyoruz. Kitabın hazırlanması sürecinde gösterdikleri sabır ve özverili davranışları için ailelerimize ve bu süre zarfında zaman zaman ihmal ettiğimiz ve her zaman varlığı ile bizlere güç veren çocuklarımıza minnettarız…

Mayıs 2021

Prof. Dr. Hasan AYAYDIN

Doç. Dr. Ceyda YERDELEN KAYGIN

Bu kitap, editör incelemesi ve çift-kör hakemlik sürecinden geçtikten sonra yayınlanmıştır. Hakemlik yapanların listesi aşağıda verilmiştir.

Prof. Dr. Hüseyin DAĞLI	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf SÜRMEN	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Turan ÖNDEŞ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Osman KARAMUSTAFA	Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Bener GÜNGÖR	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Halil İbrahim BULUT	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin ER	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Davut AYGÜN	Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülkadir PEHLİVAN	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Nuri BALTACI	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Ali ÖZER	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet KURTARAN	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet DURGUT	Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma TEMELLİ	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Hüseyin YILDIRIM	Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Emin KARABAYIR	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Ünal GÜLHAN	Bayburt Üniversitesi
Doç. Dr. İskender PEKER	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Bilgehan TEKİN	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Murat BERBEROĞLU	Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. Tarhan OKAN	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Uğur UZUN	Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül DÜZGÜN	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aykut KARAKAYA	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aylin ERDOĞDU	İstanbul Arel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir BARUT	Harran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent YILDIZ	Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emine KAYA	Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Musa GÜN	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nazlıcan GÜLCAN	Burdur Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM

COVİD-19 KÜRESEL PANDEMİSİNİN KÜÇÜK VE ORTA BÜYÜKLÜKTEKİ İŞLETMELERE (KOBİ) ETKİLERİ: TESPİTLER VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Prof. Dr. Hasan AYAYDIN
Öğr. Gör. Abdulmuttalip PİLATİN

Giriş 1
1. Covid-19 Pandemisinin Dünya Ekonomisine Etkileri 3
1.1. Büyümeye Etkileri 4
1.2. Ticaret Hacmine Etkileri 5
2. Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine ve KOBİ'lere Etkileri 16
2.1. Covid-19'un Türkiye'de İstihdama Etkileri 16
2.2. Covid-19'un Türkiye'de Büyümeye Etkileri 18
2.3. Covid-19'un KOBİ Kredilerine Etkileri ve Sektörel Etkiler 21
3. Literatür 24
4. Yöntem 26
Sonuç 26
Kaynaklar 30

2. BÖLÜM

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ BÜYÜK VE ORTA BOY İŞLETMELER FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI'NI (BOBİ FRS) ALGILAMA DÜZEYLERİ ÜZERİNE KARS İLİNDE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Alper TAZEGÜL

Giriş 33
1. BOBİ FRS Kavramı ve Otaya Çıkış Süreci 34
2. TMS/TFRS İle BOBİ FRS Arasındaki Farklılıklar 36

3. Literatür 38
4. Yöntem 46
4.1. Araştırmanın Amacı 46
4.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi 46
4.3. Araştırmanın Yöntemi 46
5. Bulgular 47
Sonuç 56
Kaynaklar 58

3. BÖLÜM

KOBİ'LERİN FİNANSAL SORUNLARI

Doç. Dr. Haşim BAĞCI

Giriş 63
1. Finansal Sorunlar 64
2. Literatür 65
3. Yöntem 67
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 67
3.2. Araştırmada Kullanılan Veriler ve Değişkenler 67
3.3. Araştırmanın Yöntemi 69
4. Bulgular 70
Sonuç 72
Kaynaklar 73

4. BÖLÜM

BASEL-II KRİTERLERİNİN KOBİ FİNANSMAN MALİYETLERİNE ETKİSİ: ÖRNEK BİR UYGULAMA

Doç. Dr. Mustafa SAVCI
Öğr. Gör. Barış AYDEMİR

Giriş 77
1. Basel-II Kriterleri 78
1.1. Basel-II Kriterlerinin Amacı ve Hedefleri 79
1.2. Basel-II Kriterlerinin Amacı ve Hedefleri 79
1.3. Basel-II Kriterleri ve KOBİ'ler 80

1.4. Basel-II Kriterlerinin KOBİ'lere Etkisi 81
2. Literatür 81
2.1. Uluslararası Literatür 82
2.2. Ulusal Literatür 84
3. KOBİ'lerin Finansman Kaynakları ve Finansman Maliyetleri 86
3.1. KOBİ'lerin Finansman Kaynakları 86
3.2. KOBİ'lerin Finansman Maliyetleri 86
4. Yöntem 87
4.1. Araştırmanın Amacı 87
4.2. Araştırmanın Önemi 88
4.3. Araştırmada Kullanılan Veriler ve Değişkenler 89
4.4. Araştırmanın Yöntemi 90
5. Bulgular 90
5.1. Tanımlayıcı İstatistiklere İlişkin Bulgular 90
5.2. Önerilen Model ile Firma Skor Uygulamaları 93
Sonuç 94
Kaynaklar 95
Ekler 98

5. BÖLÜM

MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLERİN BIST KOBİ SANAYİ ENDEKSİNE ETKİSİ: BIST 100 ENDEKSİ İLE KARŞILAŞTIRMALI EŞBÜTÜNLEŞME ANALİZİ

Doç. Dr. N. Savaş DEMİRCİ

Giriş 99
1. KOBİ Finansmanına Genel Bakış ve Halka Arz Yoluyla Finansman Alternatifi 101
2. Literatür 105
2.1. Teorik Literatür 105
2.2. Ampirik Literatür 110
3. Yöntem 112
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 112

3.2. Araştırmada Kullanılan Veriler ve Değişkenler 112
3.3. Araştırmanın Yöntemi 114
4. Bulgular 115
4.1. Tanımlayıcı İstatistiklere İlişkin Bulgular 115
4.2. Eşbütünleşme Analizi 115
Sonuç 119
Kaynaklar 121

6. BÖLÜM

KÜÇÜK VE MİKRO İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARDI (KÜMİ FRS): MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ GÖRÜŞÜ

Dr. Bekir GEREKAN
Doç. Dr. Seyhan ÖZTÜRK

Giriş 125
1. Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı Taslağı (KÜMİ FRS) 127
2. Literatür 131
3. Yöntem 133
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 133
3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi 134
3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları 135
3.4. Araştırmanın Yöntemi 136
3.4.1. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi ve Aracı 136
3.4.2. Anketlerin Geçerlilik ve Güvenirliği 137
3.4.3. Analiz Yöntemi 137
4. Bulgular 140
4.1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri 140
4.2. Farklılık Testleri 144
Sonuç 148
Kaynaklar 149

7. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KOBİ'LERİN FİNANSAL PERFORMANSINA ETKİ EDEN MAKROEKONOMİK FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ: TÜRKİYE İMALAT SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Züleyha ÖZDEMİR SEVİM
Doç. Dr. Uğur SEVİM

Giriş 153
1. KOBİ'lerin Ekonomideki Yeri ve Önemi 156
2. Literatür 160
3. Yöntem 163
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 163
3.2. Araştırmanın Veri Seti 163
3.3. Araştırmanın Yöntemi 165
4. Bulgular 165
Sonuç 172
Kaynaklar 174
Ekler 176

8. BÖLÜM

KOBİ'LERDE DEVLET TEŞVİKLERİNİN MUHASEBE STANDARTLARI KAPSAMINDA İRDELENMESİ VE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ: BAYBURT DOĞAL TAŞ FABRİKASI ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Alirıza AĞ
Uzman Elif ÇİL

Giriş 179
1. KOBİ ve Teşvik Kavramı, Devlet Teşviklerin Muhasebeleştirilmesi 181
1.1. KOBİ Kavramı ve Özellikleri 181
1.1.1. KOBİ'lerin Avantajları 184
1.1.2. KOBİ'lerin Dezavantajları 185
1.1.3. KOBİ'lerin Ülke Ekonomisindeki Önemi 185
1.2. Teşvik Kavramı, Özellikleri, Amaçları ve Çeşitleri 185
1.2.1. Teşviklerin Amaçları 186

1.2.2. Teşviklerin Özellikleri 186
1.2.3. Teşvik Çeşitleri 187
1.2.3.1. Amaçlarına Göre Teşvikler 187
1.2.3.1.1. Ekonomik Amaçlı Teşvikler 187
1.2.3.1.2. Mali Teşvikler 188
1.2.3.1.3. İdari ve Teknik Amaçlı Teşvikler 188
1.2.3.2. Kapsamına Göre Teşvikler 188
1.2.3.2.1. Genel Amaçlı Teşvikler 188
1.2.3.2.2. Özel Amaçlı Teşvikler 188
1.2.3.3. Kullanılan Araçlara Göre Teşvikler 188
1.2.3.3.1. Nakit Teşvikler 189
1.2.3.3.2. Ayni Teşvikler 189
1.2.3.3.3. Vergi Teşvikleri 189
1.2.3.3.4. Garanti ve Kefalet Teşvikleri 189
1.2.3.3.5. Diğer Teşvikler 189
1.2.3.4. Veriliş Aşamalarına Göre Teşvikler 190
1.2.3.4.1. Yatırım Öncesi Verilen Teşvikler 190
1.2.3.4.2. Yatırım Dönemi Teşvikler 190
1.2.3.4.3. İşletme Dönemi Teşvikler 190
1.2.3.5. Veriliş Amaçlarına Göre Teşvikler 190
1.2.3.5.1. Bölgesel Teşvikler 190
1.2.3.5.2. Sektörel Teşvikler 193
1.2.3.5.3. Spesifik Teşvikler 194
1.3. Muhasebe Standartları Kapsamında Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi 194
2. Literatür 200
3. Yöntem 202
3.1. Araştırmanın Konusu, Sektör ve İşletme Hakkında Bilgiler 202
3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi 203
3.3. Araştırmanın Yöntemi 204

4. Bulgular 205
4.1. Araştırma Verileri 205
Sonuç 211
Kaynaklar 212

9. BÖLÜM

KOBİ'LERDE MALİ TABLO TEMELİNDE FİNANSAL YAPI ORANLARI VE YABANCI KAYNAK MALİYETLERİNİN KÂRLILIK GÖSTERGELERİ ÜZERİNE ETKİSİ BIST KOBİ SANAYİ FİRMALARI ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül GÜNGÖR

Giriş 217
1. İşletmelerde Finansal Yapı Oranları ve Kârlılık Göstergeleri 218
1.1. Finansal (Mali) Yapı Oranları 219
1.2. Kârlılık Göstergeleri 220
2. Literatür 221
3. Yöntem 223
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 223
3.2. Araştırmada Kullanılan Veriler ve Değişkenler 224
3.3. Araştırmanın Yöntemi 225
4. Bulgular 227
Sonuç 232
Kaynaklar 233
Ekler 235

10. BÖLÜM

KOBİ'LERDE NAKİT TUTMA DÜZEYİ BELİRLEYİCİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Durmuş YILDIRIM

Giriş 237
1. Nakit Yönetimi 238
1.1. Türkiye'de Nakit Yönetimi 239

2. Literatür 240
2.1. Nakit Tutma Düzeyi Belirleyicileri ve Hipotezler 243
2.1.1. Kârlılık 243
2.1.2. Firma Büyüklüğü 243
2.1.3. Kaldıraç 244
2.1.4. Büyüme Fırsatları 244
2.1.5. Varlık Yapısı 244
2.1.6. Nakit Döngüsü 245
2.1.7. Aktif Devir Hızı 245
3. Yöntem 245
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 245
3.2. Araştırmada Kullanılan Veriler ve Değişkenler 246
3.3. Araştırmanın Yöntemi 246
4. Bulgular 248
4.1. Tanımlayıcı İstatistiklere İlişkin Bulgular 248
4.2. Panel Veri Analizi Sonuçları 250
Sonuç 257
Kaynaklar 258

11. BÖLÜM

KOBİ'LERDE İNOVASYON YETENEĞİNİN FİNANSAL PERFORMANSA ETKİSİ: ERZURUM İLİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Fahrettin PALA

Giriş 263
1. Kavramsal Çerçeve 264
1.1. İnovasyon Yeteneği 264
1.2. Finansal Performans 266
2. Erzurum İlinde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Durumu 267
3. Literatür 268
4. Yöntem 270
4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 270
4.2. Araştırmanın Modeli 270

4.3. Araştırmada Kullanılan Veriler ve Değişkenler 271
4.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi 272
4.5. Araştırmanın Yöntemi 273
5. Bulgular 273
5.1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bulgular 273
5.2. Ölçeklerin Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizi 275
5.3. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler ile Değişkenler Arasındaki Korelasyon Sonuçları 276
5.4. Çoklu Doğrusallık Bağlantı Problemi Sonuçları 277
5.5. Hipotezlerin Test Sonuçları 278
Sonuç 280
Kaynaklar 281

12. BÖLÜM

KOBİ'LERDE ENTELEKTÜEL SERMAYENİN FİRMA PERFORMANSINA ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim KARAASLAN

Giriş 285
1. Entelektüel Sermaye 286
1.1. Beşeri Sermaye 288
1.2. Yapısal Sermaye 289
1.3. Müşteri Sermayesi 290
2. Literatür 291
3. Yöntem 292
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 294
3.2. Araştırmada Kullanılan Veriler ve Değişkenler 295
3.3. Araştırmanın Yöntemi 295
4. Bulgular 296
4.1. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler 296
4.2. Model Sonuçları 299
Sonuç 300
Kaynaklar 301

13. BÖLÜM

KOBİ'LERDE MUHASEBE SİSTEMİNE YÖNELİK ALGILAR İLE MUHASEBENİN ETKİNLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KANONİK KORELASYON ANALİZİ İLE İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜNER

Giriş 305
1. Kavramsal Çerçeve 306
1.1. Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) 306
1.2. Muhasebe Sistemi 308
2. Literatür 309
3. Yöntem 312
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 312
3.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi 313
3.3. Kanonik Korelasyon Analizi (KKA) 314
4. Bulgular 316
4.1. Tanımlayıcı İstatistiklere İlişkin Bulgular 316
4.2. Kanonik Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular 317
Sonuç 323
Kaynaklar 324

14. BÖLÜM

KOBİ'LERDE ÇALIŞMA SERMAYESİ İLE FİNANSAL PERFORMANS, SATIŞ KARLILIĞI VE RİSK ARASINDAKİ İLİŞKİ: BIST KOBİ ÜZERİNE PANEL EŞBÜTÜNLEŞME VE GRANGER NEDENSELLİK ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Murat DİLMAÇ

Giriş 327
1. Çalışma Sermayesi ve Nakit Dönüşüm Süresi 329
2. Literatür 331
3. Yöntem 334
3.1. Araştırmanın Amacı 334

3.2. Araştırmanın Önemi 334
3.3. Araştırmada Kullanılan Veriler ve Değişkenler 335
3.4. Araştırmanın Yöntemi 337
4. Bulgular 337
Sonuç 343
Kaynaklar 344

15. BÖLÜM

COVİD-19 SALGININ BIST KOBİ SANAYİ ENDEKSİ GETİRİ VE VOLATİLİTESİ ÜZERİNE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Nevin ÖZER

Giriş 349
1. BIST KOBİ Sanayi Endeksi (XKOBİ) 354
2. Literatür 358
3. Yöntem 361
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 361
3.2. Araştırmada Kullanılan Veriler ve Değişkenler 361
3.3. Araştırmanın Yöntemi 361
4. Bulgular 362
Sonuç 365
Kaynaklar 366

16. BÖLÜM

KOBİ'LERDE FİNANSAL ERİŞİM

Öğr. Gör. Hilal OK ERGÜN
Dr. Öğr. Üyesi Tolga ERGÜN

Giriş 371
1. Türkiye'de KOBİ'lerin Mevcut Durumu 372
2. Literatür 374
3. Yöntem 377
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 377
3.2. Araştırmada Kullanılan Veriler ve Değişkenler 377
3.3. Araştırmanın Yöntemi 377

4. Bulgular 379
4.1. Tanımlayıcı İstatistiklere İlişkin Bulgular 379
4.2. Varsayımlar 380
Sonuç 382
Kaynaklar 383

17. BÖLÜM

CRITIC-MABAC BÜTÜNLEŞİK YAKLAŞIMIYLA KOBİ'LERİN FİNANSAL PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Tuba ÖZKAN

Giriş 387
1. KOBİ: Küçük ve Orta Boy İşletmeler 388
1.1. KOBİ Tanımı 388
1.2. KOBİ'lerin Güçlü ve Zayıf Yönleri 388
1.3. Türkiye Ekonomisinde KOBİ'lerin Yeri ve Önemi 389
2. Literatür 391
3. Yöntem 394
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 394
3.2. Araştırmada Kullanılan Veriler ve Değişkenler 394
3.3. Araştırmanın Yöntemi 396
3.3.1. CRITIC Yöntemi 396
3.3.2. MABAC Yöntemi 398
4. Bulgular 401
4.1. CRITIC Yöntemiyle Kriter Ağırlıklarının Tespit Edilmesi 401
4.2. MABAC Yöntemi Uygulaması 404
Sonuç 409
Kaynaklar 410

18. BÖLÜM

KOBİ KREDİLERİ VE MAKROEKONOMİK DİNAMİKLERİN BÜYÜMEYE ETKİSİ

Dr. Filiz YILDIZ CONTUK

Giriş 415
1. KOBİ'lerin Finansmanı 417
1.1. Türkiye'de KOBİ Kredileri 418
2. Literatür 420
3. Yöntem 422
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 422
3.2. Araştırmada Kullanılan Veriler ve Değişkenler 422
3.3. Araştırmanın Yöntemi 423
4. Bulgular 425
Sonuç 429
Kaynaklar 430

19. BÖLÜM

KÜÇÜK VE ORTA BÜYÜKLÜKTE İŞLETMELER İÇİN COVID-19 KÜRESEL SALGIN SÜRECİNDE MALİ BİR KOLAYLIK: MÜCBİR SEBEP MÜESSESESİ

Doç. Dr. Serkan ACUNER

Giriş 433
1. Kavramsal Çerçeve 434
1.1. Küçük ve Orta Büyüklükte İşletme Kavramı, Önemi ve Ekonomideki Yeri 434
1.1.1. Kavram ve Hukuki Tanım 434
1.1.2. KOBİ'lerin Önemi, Özellikleri, Avantajları ve Dezavantajları 437
1.2. Mücbir Sebep Hali: Kavram ve Hukuki Nitelik 439
1.2.1. Kavram 439
1.2.2. Hukuki Nitelik 440
1.2.3. Küçük ve Orta Boy İşletmeler İçin Küresel Salgının Mücbir Sebep Niteliği 444

2. Yöntem 447
2.1. Araştırmanın Konusu, Amacı, Önemi ve Yöntemi 447
3. Türkiye'de Covid-19 Küresel Salgın Kapsamında Alınan Vergisel Önlemler, Hukuken Etkileri, Sonuçları 448
3.1. Türkiye'de Genel Olarak Küresel Salgın Süreci 448
3.2. Küresel Salgın Sürecinde Küçük ve Orta Boy İşletmelere de Yönelen Vergi Mevzuatındaki Hukuki Düzenlemeler 449
3.2.1. 518 Sıra Numaralı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği 450
3.2.2. 524 Sıra Numaralı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği 452
3.2.3. Vergi Ödevi İle İlgili Mali Hukuk Alanında Alınan Diğer Önlemler 454
3.2.4. Uygulama Örnekleri 457
3.2.4.1. Uygulama Örneği -1- 457
3.2.4.2. Uygulama Örneği -2- 457
3.2.4.3. Uygulama Örneği -3- 458
3.2.4.4. Uygulama Örneği -4- 458
3.2.4.5. Uygulama Örneği -5- 459
Sonuç 461
Kaynaklar 462

20. BÖLÜM

KOBİ'LERİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ROLÜ: TÜRKİYE'DE KOBİ KREDİLERİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

Dr. Onur DEMİRCİ

Giriş 467
1. KOBİ'lerin Yapısı ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Rolü 468
1.1. Dünya Ekonomisinin Omurgası: KOBİ'ler 468
1.2. Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve KOBİ İlişkisi 473
1.2.1. Türkiye'de KOBİ'lerin Yapısı 473
1.2.2. Türkiye'de KOBİ'lerin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Rolleri 474

2. Literatür 478
2.1. Kuramsal Yazın 478
2.2. Görgül Yazın 480
3. Yöntem 483
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 483
3.2. Araştırmada Kullanılan Veriler ve Değişkenler 484
3.3. Araştırmanın Yöntemi 484
4. Bulgular 487
4.1. Tanımlayıcı İstatistiklere İlişkin Bulgular 487
4.2. ARDL Sınır Testi Bulguları 490
Sonuç 493
Kaynaklar 494

1. BÖLÜM

COVİD-19 KÜRESEL PANDEMİSİNİN KÜÇÜK VE ORTA BÜYÜKLÜKTEKİ İŞLETMELERE (KOBİ) ETKİLERİ: TESPİTLER VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Prof. Dr. Hasan AYAYDIN[*]
Öğr. Gör. Abdulmuttalip PİLATİN[**]

Giriş

Covid-19 salgını, tüm dünya ülkelerini benzeri görülmemiş ölçekte etkiledi ve hâlâ etkilemeye devam ediyor. Bu etkiler dünyada bir sağlık, sosyoekonomik ve insani krize dönüşen bir hal aldı. Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeleri etkileyen salgın Türkiye'yi de yüksek düzeyde etkiledi. 2019 yılı son çeyreğine kadar azalan doğrudan ve dolaylı yatırımlar, artan işsizlik oranları, oynak kur oranları ve konjonktürel risklerin de etkisiyle ekonomik sıkıntılarla geçirilen dönemin ardından 2019 yılı son çeyreğinde tüm verilerde toparlanma eğilimi başlamış ve son çeyrek yüzde 6 büyüme ile kapanmıştı. Bu dönemin ardından 2020 yılına dair oldukça olumlu beklentiler Covid-19 küresel salgını nedeniyle Mart ayından itibaren tam tersine döndü. Birden fazla aşı uygulaması ortaya çıkmasına rağmen salgın ve etkilerinin birkaç sene daha dünyayı olumsuz olarak etkileyeceği tahmin edilmektedir.

Salgının ve salgını önlemek için alınan önlemlerin toplumsal açıdan önemli sonuçları olduğu gibi ekonomik açıdan da önemli etkileri ortaya çıkmaktadır. Covid-19 küresel salgını nedeniyle dünyanın en büyük ekonomileri de dâhil olmak üzere birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekono-

[*] Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, hayaydin61@gumushane.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-5395-1411
[**] Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Finans Bölümü, apilatin@erdogan.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-2293-2808

mik durgunluk ve krizle karşı karşıya gelmiştir (Baldwin & Weder diMauro, 2020).

Bu nedenle dünyadaki tüm ekonomilerde üretim hacmi önemli ölçüde azalmış ve ekonomik aktivite yavaşlamış bir haldedir. Bunun yanı sıra, işsizlik oranları genel olarak birkaç aylık gecikme ile yayınlanmasına rağmen pek çok ülkede işsizlik sigortası başvurularının çok hızlı bir şekilde arttığı da görülmektedir (Elçin ve Başbuğ, 2020).

Türkiye ekonomisinin tam toparlanmaya başladığı yıl olan 2020 yılı başında ortaya çıkan küresel salgın küresel ticaretin azalması, turizm gelirlerinin azalması, karantina ve kapanma uygulamalarıyla karşı karşıya olunması durumu daha da karmaşık hale getirmiştir. Salgının yayılımını yavaşlatmak için uygulanan sokağa çıkma yasağı uygulamaları ekonomik canlılığı daha da yavaşlatmıştır. Bu durum ekonominin hem arz yönlü hem de talep yönlü kısıtlanmasına neden olmuştur. Arz yönlü sıkıntılar ile talep yönlü sıkıntılara uygulanacak olan politikaların farklı olması krizi yönetmeyi daha zor ve karmaşık hale getirmektedir.

Salgın özellikle de KOBİ'ler, esnaf, zanaatkâr, ücretli çalışanlar ve kendi başına çalışanlar açısından ekonomik aktivitenin yavaşlayarak gelirlerin azalmasına ve buna bağlı olarak da şartların son derece ağırlaşmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra bozulan tedarik zincirleri ve büyük işletmelerin yüksek rekabet gücü özellikle savunmasız olanlar arasında eşitsizlikleri, yoksulluğu ve zorlukları arttırıcı bir faktör olarak ortaya çıkmıştır.

Covid-19 salgınından aylar sonra yaz aylarının gelmesiyle beraber ülkeler, vaka ve ölüm sayılarındaki azalmaların ortaya çıkmasıyla, yavaşlayan ekonomilerini harekete geçirebilmek amacıyla kısıtlamaların bazılarını kaldırmış bazılarını da hafifletmiştir. Türkiye'de bu süreç Sağlık Bakanlığı Bilim Kurulu tavsiyelerine göre ve belirlenen tarihlerde önce sokağa çıkma yasaklarının kaldırılması ile başlamış sonra okulların açılması, seyahat kısıtlamalarının kaldırılması, esnafların açılması, AVM, okul ve ibadet yerlerinin belirlenen temizlik ve sosyal mesafe şartlarına uyarak kısmen ya da tamamen açılması ile sınırlı toparlanma sürecine girmiştir.

Bu olumsuz etkilerin azaltılması amacıyla devlet, halkın refahını korumak, işletmeleri desteklemek, geliri olmayanlara gelir desteği vermek, esnaflara kira desteği ve ekonomiyi güçlendirmeye dönük olarak çeşitli ekonomik teşvik önlemleri hazırlamıştır. Bu kapsamda Türkiye'de işverenlerin içinden geçilen kriz koşullarında masraflarının düşürülmesi amacıyla "sosyal güvenlik teşvikleri" uygulamaya geçirilmiş ve Türkiye İŞKUR vasıtasıyla kısa çalışma ödeneği Covid-19 ile mücadele kapsamına alınmıştır. Bu sayede iş

yapma kapasitesinin oldukça azaldığı belirlenen özellikle KOBİ işletmelerine çalışan masraflarının (genel sağlık sigortası primleri ve işçilere sağlanacak kısa çalışma ödeneği) kısmen karşılanarak destek verilmesi kararlaştırılmış ve bu yönde verilen maddi desteklerin 17 Mart 2021 tarihine kadar devam etmesi kararlaştırılmıştır.

1. Covid-19 Pandemisinin Dünya Ekonomisine Etkileri

Covid-19 salgını Aralık 2019'da Çin'in Wuhan şehrinde başladı. Tüm dünyaya yayılan ve etkisini hâlâ devam ettiren virüs nedeniyle 20.01.2021 tarihi itibariyle dünya çapında yaklaşık 100 milyon vaka ve 2 milyondan fazla ölü sayısı kaydedildi (Worldometers, 2021). Son derece bağlantılı ve entegre olmuş bir dünyada, hastalığın etkileri ölüm oranının çok ötesine geçebilir. Bu nedenle, dünyanın dört bir yanındaki hükümetler, ekonomilerinin sürdürülebilirliğini sağlayabilmek için acil eylem planları ve yardım paketleri hazırlamaya devam ediyor.

Özellikle salgının gelişmiş ülkelere yayıldığı 2020 yılının ilk aylarından itibaren genel olarak, küresel tedarik zincirlerinin işleyişi kesintiye uğramaya başladı ve dünya çapında şirketler bu durumdan olumsuz etkilendi ve etkilenmeye devam ediyor. Dünyada milyonlarca insan işini kaybetti, bazıları ise kaybetme riskiyle karşı karşıya kaldı. Buna ek olarak, her gün daha fazla şirketin faaliyetlerini durdurması, tahminleri revize etmesi veya işten çıkarmalar devam ediyor. Bu süreçte tüketim alışkanlıkları değişim gösterdi. İnternet kullanımı ve internet üzerinden satışlar arttı. İlk dönemlerde küresel finans piyasalarında keskin düşüşler ortaya çıktı. Oynaklıklar 2008/9 küresel finans krizine benzer veya bazı göstergelerde daha yüksek seviyelere ulaştı (Fernandes, 2020: 2). Azalan talep şoku nedeniyle bir gün de olsa petrolün varil fiyatı negatife döndü.

Küresel politika yapıcıların virüse ve onun ekonomik etkilerine karşı koordineli bir politika tepkisi vermesi için hâlâ zaman var. Şu anda daha önceki krizlere göre çok daha farklı bir dünyada ve çok farklı bir pandemi sürecinden geçiliyor. Özellikle gelişmekte olan ekonomiler için politika araçları da sınırlı olması nedeniyle ekonomiler hem talep hem de arz şokuyla karşı karşıya kaldılar. Ayrıca, merkez bankalarının bir kısmı elindeki silahları kullandı. Genel olarak bakıldığında, bu krizin potansiyel etkileri tarihte daha önce görülenlerden daha büyük olabilir (Fernandes, 2020:4).

Ulusal düzeyde, devletler hali hazırda gelir kayıplarını azaltma, işten çıkarmayı yasaklama, sosyal yardımı genişletme, krediyi garanti etme ve firmalara öz sermaye enjekte etme çabalarını içeren çeşitli mali önlemlerle bu duruma karşılık vermiştir. Bu önlemler, şirket iflaslarının artmasını engellemiş ve istihdamın kısmen de olsa toparlanmasına yardımcı olmuştur. Bununla birlikte, tüm dünyada istihdam ve işgücüne katılım, pandemi öncesi seviyelerin oldukça altında seyrediyor ve bu kriz ne kadar uzun sürerse o kadar da azalacakmış gibi görünüyor.

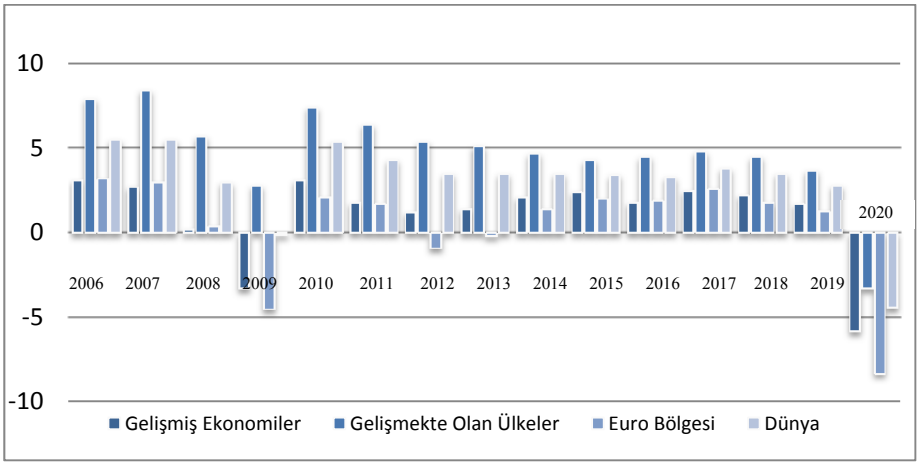
Covid-19 küresel salgının görüldüğü 2020 yılında gelişmiş ekonomiler, gelişmekte olan ekonomiler, Euro bölgesi ve dünya ekonomileri negatif büyümüştür. En fazla küçülen ekonomiler Euro bölgesinde yer alan ekonomiler olmuştur. 2008/9 küresel finans krizinde Euro bölgesi ve gelişmiş ekonomilerin reel büyüme oranları negatif olmuştur (World Bank, 2020). Fakat Covid-19 pandemisinin dünyayı etkisi altına aldığı 2020 yılında reel büyüme oranları 2008/9 küresel finans krizine göre çok daha kötü durumdadır. Dünyanın daha önce tecrübe ettiği küresel veya ülke bazlı krizler genellikle reel ya da finans piyasalarında başlamasına rağmen bu kriz hem reel hem de finans piyasalarını aynı anda etkilemiştir. Dolayısıyla dünya hem arz anlamında hem de talep anlamında daha önce görülmemiş bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Salgının bu olumsuz etkilerini en aza indirmek için tüm dünya ülkeleri kurtarma ve gevşek para politikalarına hız vermeye başlamıştır. Fakat sonuçta salgın önlenemedikçe dünya devletlerinin bu sıkıntılardan kurtulması pek de mümkün görünmüyor. O nedenle salgının önlenebilmesi için farklı aşılar bulunmuş ve uygulamaya geçilmiş olsa bile gelecekte salgının tam olarak sona ereceğini söylemek pek mümkün görünmüyor. Dolayısıyla salgının ekonomiler üzerindeki olumsuz seyrinin önümüzdeki yıllarda da devam etmesi şaşırtıcı olmamalıdır.

1.1. Büyümeye Etkileri

Şekil 1.1'de Covid-19 küresel salgının görüldüğü 2020 yılında gelişmiş ekonomiler, gelişmekte olan ekonomiler, Euro bölgesi ve dünya ekonomilerinin reel büyüme oranları verilmiştir. Pandeminin başladığı yıl olan 2020'de gelişmiş ülkelerdeki yaklaşık % 6'lık ve Euro bölgesindeki yaklaşık % 8,5'luk yüksek negatif küçülme dikkat çekicidir. Bu küçülme 2008/9 krizinden bile çok daha derin ve sarsıcı etkiler bıraktığı görülmektedir. 2008/9 küresel finans krizinde de reel olarak en yüksek küçülme bu ülke gruplarında görülmüştür. Buradan ortaya çıkan bir başka sonuç da ülkelerin gelişmişlik ve ekonomik büyüklüklerine göre krizlerden daha fazla etkilendiği gerçeği-

dir. Bu durum gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin krizden etkilenmedikleri şeklinde anlaşılmamalıdır. Çünkü gelir seviyesi zaten düşük olan bazı ülkelerdeki ekonomik durum ve sağlık hizmetlerine erişim çok daha endişe verici bir hal almıştır.

Şekil 1.1. Reel Büyüme Oranları



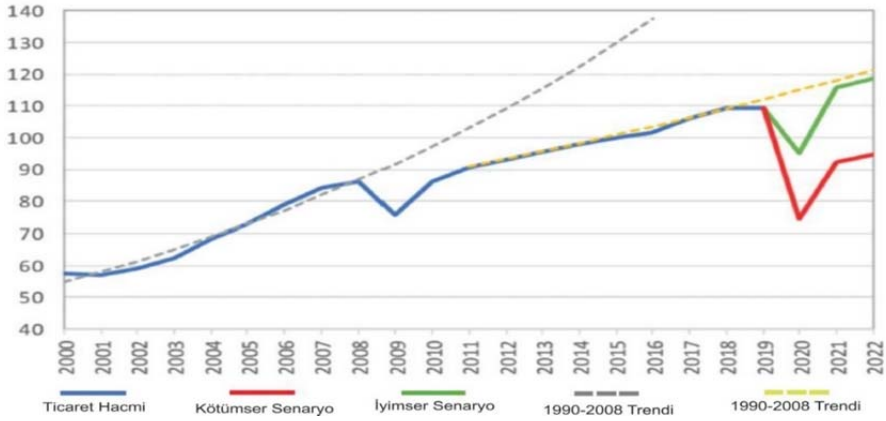
Kaynak: World Bank

Aşılara rağmen salgının seyrinde önemli bir azalma görülmemesi hatta İngiltere ve bazı ülkelerde ortaya çıkan mutasyona uğramış Covid-19 nedeniyle vaka sayılarının tekrar artmaya başlaması dünya ekonomisinin geleceğiyle ilgili endişeleri beraberinde getirmektedir. Uluslararası Para Fonu Mart ayında, en az 2008 küresel mali krizi kadar kötü bir küresel durgunluk ve ardından 2021'de bir toparlanma beklediğini açıklamış olsa da bunun pek mümkün olmadığı ortaya çıkmıştır (Georgieva, 2020). Dünya Ticaret Örgütü'nün yaptığı çalışmalardaki iyimser senaryolarda dahi küresel ticaretin tekrar salgın öncesi döneme ulaşmasının en erken 2022 yılında görülebileceği ifade edilmektedir (Yılmaz, 2020).

1.2. Ticaret Hacmine Etkileri

Şekil 1.2'de görüldüğü üzere 2008 Küresel Finansal Krizi'nin olduğu sene kırılan 1990-2008 trendinin krizin ardından tekrar yakalanamadığı görülmektedir. Bu tarihten sonra yükselen trendin tekrar yakalanmasına rağmen eskisi kadar yükselen bir trend olmadığı görülmektedir. 2020 yılının başlarında dünyaya yayılmaya başlayan ve hala devam eden salgının ilk şoku atlatılsa bile hem salgın hem de etkileri hala devam etmektedir.

Şekil 1.2. Küresel Ticaret Hacmi ve Salgın Sonrası Senaryolar



Kaynak: World Economic Forum, 2020

Covid-19 pandemisinden dolayı dünya ekonomisinde ortaya çıkan düşüş 2008 küresel finans krizinden bile çok daha derin ve sarsıcı olmuş ve olmaya da devam edecek gibi görünüyor. Dolayısıyla iyimser senaryolarda dahi 2010-2019 döneminde ortaya çıkan trendin yakın gelecekte tekrar yakalanması ihtimal dahilinde görülmemektedir. Bu durumda salgının tıpkı küresel finans krizinde olduğu gibi kalıcı ve uzun vadeli etkiler bırakacağı söylenebilir. Ayrıca salgın toplumların alışkanlıklarını da değiştirdiğinden uzun bir süre dünya ekonomisinin ve özellikle de turizminin eski seviyelerini yakalaması oldukça zor görünüyor.

Bu krizi 2008/9 finans krizi gibi diğer küresel krizlerle karşılaştırmak çok doğru olmaz çünkü bu defa geçmişteki kıyaslamaları engelleyen bir dizi yepyeni sıkıntılarla karşı karşıya kalınmış durumdadır. Bunlar;

- Tüm ülkeleri aynı anda vuran küresel bir pandemi olması
- Düşük-orta gelirli ülkelerden ziyade gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri daha çok etkilemesi
- Dünyadaki faiz oranlarının en düşük seviyelerde olması
- Dünyanın eskisine göre çok daha küresel ve entegre olması
- Küresel tedarik zincirleri boyunca hızla yayılma etkisi göstermesi
- Birçok sektör açısından aynı anda tüm dünya ülkelerinde hem arzı ve talebi etkilemesi
- Gelecek endişesi nedeniyle tarım ürünleri stoklaması yapılması

Tüm bunlar pandeminin ortaya çıkardığı krizi ve etkilerini içinden çıkılamaz bir hale getiriyor.

Covid-19 salgını ile mücadele etmek için alınan önlemlerin küresel ticarette olduğu gibi gıda ithalatı ve ihracatı açısından önemli sıkıntıları ortaya çıkartma ihtimali de bulunmaktadır. Sınır kapılarının kapanması, uçuşların yasaklanması, bazı üretim tesislerinde üretime ara verilmesi ve deniz, kara, hava taşımacılığının azalmasının yanı sıra bazı ülkelerin gıda stoklarını arttırmak istemesi ile zayıflayan tedarik zincirleri önce az gelişmiş ülkeler olmak üzere birçok ülkeyi gıda temini noktasında sıkıntıya sokabilir.

Bu aşamada ekonomik büyümeyi dengelemek için devletlerin, mümkün olduğunca, borç servisi ve öz sermaye benzeri desteklere önem vermesi ve savunmasız firmaları desteklemeye devam etmeleri önemlidir. Salgın ve etkileri atlatıldıktan sonra, ekonomik politika ve teşvikler kademeli olarak, uzun vadede küçülebilecek sektörlerden (KOBİ, esnaf, ulaşım, turizm) büyüyen sektörlere (e-ticaret, teknoloji, bilişim) işsizliğin azaltılmasını sağlayacak şekilde kaydırılabilir. Bu geçiş aşamasında, düşük gelirli ailelere gelir transferleri, yeniden eğitim ve yeniden beceri kazandırma programları dahil olmak üzere, çalışanların desteklenmeleri oldukça önemlidir.

Bu süreçte gelişmiş ekonomiler, yüksek borç ve yüksek borçlanma maliyetleri ile sınırlandırılan gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerin GSYİH'ye göre piyasaya daha büyük tutarlarda teşvik, doğrudan harcama ve likidite desteği sağlayabilmiştir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan bazı ülkelerin krizlere karşı önlemlere öncelik vererek ve faydasız sübvansiyonları azaltarak acil harcamaya dönük alanlar için fon yaratmaları gerekebilir (IMF, 2020).

Covid-19 salgının ortaya çıkmasıyla KOBİ'lerin ortaya çıkan kriz nedeniyle büyük oranda gelir kaybı yaşadıkları bilinmektedir. Tablo 1.1'de görüleceği üzere bazıları kapanan KOBİ'lerin dünya genelinde büyük çapta gelir kaybı yaşadığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1.1. KOBİ'lerin Covid-19 Pandemisinden Etkilenme Düzeyleri

10 Şubat	Çin Halk Cumhuriyeti	KOBİ'lerin % 80'i henüz faaliyete başlamamıştır	1 ay içerisinde işletmelerin 1/3'ü, iki ay içinde ise, diğer 1/3'ü faaliyet dışı
25 Şubat	Finlandiya	1/3'ü olumsuz veya çok olumsuz etkiye maruz kalmıştır	Mevcut değil
Mart Başı	İtalya	% 72'si doğrudan etkilenmiştir	Mevcut değil
Mart Başı	Birleşik Krallık	% 63'ü krizi işletmeleri için orta ila yüksek / ciddi bir tehdit olarak görmektedir	Mevcut değil
9 Mart	Almanya	% 50'si olumsuz etkilenmeyi beklemektedir	Mevcut değil
9 Mart	Japonya	% 39'u tedarik zinciri kesintilerini, siparişlerde ve satışlarda% 26 oranında azalma olduğunu bildirmektedir	Mevcut değil
10 Mart	Polonya	KOBİ'lerin 1 / 3'ü artan maliyet ve düşük satış deneyimi yaşamaktadır	% 27'si nakit akış problemleri ile karşılaşmaya başlamıştır.
11 Mart	ABD	% 70'i tedarik zinciri kesintilerini, % 80'i krizin etkisini yaşamıştır	Mevcut değil
12 Mart	Birleşik Krallık	% 69'unda ciddi nakit akışı sorunları yaşanmıştır	1/3'ü işletmelerinin 1 ay içerisinde faaliyet dışı kalacağından korkmaktadır
13 Mart	ABD	% 23'ü olumsuz etkilenmiştir, % 36'sının ise, olumsuz etkilenmesi beklenmektedir.	Mevcut değil
16 Mart	Kanada	Satışlarda % 50 düşüş görülmüştür.	% 25'i 1 aydan daha uzun süre hayatta kalmamayı beklemektedir.
16 Mart	İsrail	% 55'inde henüz bir etki görülmemiştir, 1/3'ünde ise işten çıkarmalar	Mevcut değil
16 Mart	Yunanistan	Satışlarda% 60'lık belirgin düşüş deneyimlenmiştir.	Mevcut değil

16-17 Mart	ABD	% 50'i olumsuz etkilenmiştir, % 75'i ise, olumsuz etkileneceklerinden endişe duymaktadır.	Mevcut değil
17-20 Mart	Güney Kore	% 61'i etkilenmiştir.	42%'si 3 ay içerisinde, 70%'si ise 6 ay içerisinde işlerini kaybetmekten korkmaktadır
18 Mart	Belçika	% 75'i cirosunda düşüş rapor etmiştir.	% 50'si kısa vadede maliyetlerini karşılayamamaktan korkmaktadır
19 Mart	ABD	% 96'sı etkilenmiştir.	% 51'i üç ay hayatta kalamayacaklarını bildirmiştir.
19-20 Mart	Macaristan	% 60'ı satışlarda düşüş beklemiştir.	Mevcut değil
20 Mart	Hollanda	Gelir kayıpları yaşamıştır.	% 50'si 3 ay içinde faaliyet dışı kalmayı beklemektedir
21 Mart	Japonya	% 92'si ekonomik etkiyi deneyimlemektedir.	Mevcut değil
24 Mart	Kanada	% 60 ciddi etkiler yaşamıştır	1/3'ü bir ay içinde faaliyet dışı kalmayı beklemektedir.
31 Mart - 6 Nisan	Seçilmiş Asya Ülkeleri	KOBİ'lerin% 30'u personelinin% 50'sini işten çıkarmayı beklemektedir	KOBİ'lerin% 50'sinin bir ay veya daha az süreli nakit rezervi vardır
1 Nisan	Birleşik Krallık	Mevcut değil	Bir ay içerisinde işletmelerin % 18'i faaliyet dışı kalabilir.
1 Nisan	ABD	Mevcut değil	3 ay içerisinde küçük işletmelerin% 35'i faaliyet dışı kalacaktır.
3 Nisan	Avustralya	Küçük işletmelerin üçte ikisi krizin etkisini yaşamaktadır. % 41'inin gelirlerinde ise, son 2 ayda % 50 veya daha fazla düşüşü yaşanmıştır.	Mevcut değil
3 Nisan	Belçika	İşletmelerin % 40'ı, gelirlerinde % 75 veya daha fazla düşüş yaşamıştır	Her 10 şirketten 1'i iflasla karşılaşacak gibi gözükmektedir

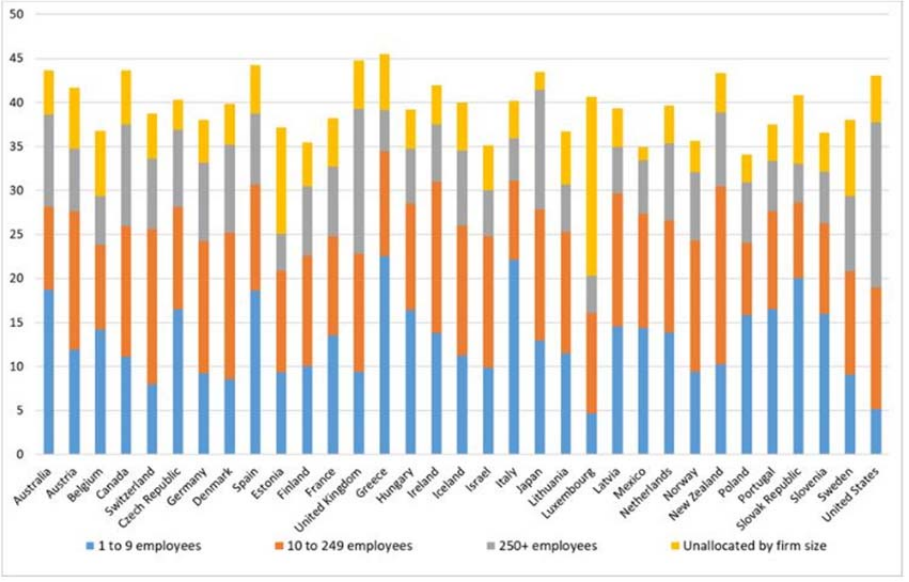
7 Nisan	Kanada ve ABD	Küçük işletmelerin% 90'ı etkilenmiştir.	1/3'ünün birkaç haftadan daha uzun süre hayatta kalacak rezervleri yoktur
8 Nisan	Birleşik Krallık	İşletmelerin % 37'si önümüzdeki hafta personelinin% 75 ila % 100'üne izin vermeyi planlamıştır.	İşletmelerin % 6'nın nakdi kalmamıştır, % 57'si ise, üç aylık veya daha az rezerve sahiptir.
8 Nisan	Hollanda	Mevcut değil	KOBİ'lerin % 85'i Covid-19 nedeniyle finansal zorluktadır. % 20'si ciddi risk altındadır
6-10 Nisan	Portekiz	% 37'si üretimde% 50'den fazla düşüş yaşamıştır.	% 50'sinin 2 aydan uzun süreli kaynağı yoktur.
15-22 Nisan	ABD	Küçük işletmelerin % 62'si gelirlerinde düşüş yaşamıştır.	% 32'si 3 aydan uzun süre açık kalamaz
24 Nisan	Almanya	KOBİ'lerin% 58'i ciroda ortalama% 50 düşüş yaşamaktadır.	KOBİ'lerin yarısında sadece iki aylık likidite rezervi vardır.
4 Mayıs	Kanada	Küçük işletmelerin% 81'i faaliyetlerinin olumsuz etkilendiğini belirtmiştir.	% 32'si, işlerinin gelecek yıl faaliyetlerine devam edeceği konusunda endişelidir
11 Mayıs	ABD	İşletmelerin % 81'I salgının etkisini yaşamaktadır ve önümüzdeki 12-16 ay içinde etkisinin devam edeceğini beklemektedir.	Mevcut değil
13 Mayıs	Birleşik Krallık	İşletmelerin % 37'si işten çıkarma yapmayı düşünmektedir veya zaten yapmış durumdadır.	İşletmelerin % 41'i geçici olarak kapanmıştır,% 35'i tekrar açılmayacaklarından korkmaktadır.
15 Mayıs	Tayland	Firmaların % 90'ı aşırı gelir kaybı bekliyor	Küçük işletmelerin% 52'si, önleme tedbirlerinin daha uzun sürmesi durumunda kapanmayı bekliyor

8 Haziran	İrlanda	18 Mayıs kapanana kadar kalan KOBİ'ler, kilitlenme süresi boyunca ortalama 177.000 Avro maliyete maruz kaldı. Açık kalan işletmelerin % 70'i gelirde düşüş bildirdi.	Mevcut değil
Haziran Ortası	Kanada	Küçük işletmelerin % 78'i satışlarda düşüş bildirdi,% 47'si% 50 ile% 100 arasında	Mevcut değil
20 Haziran	Yeni Zelanda	KOBİ'lerin % 71'i Covid-19'dan gelir elde etti	KOBİ'lerin % 39'u kapanmaktan korkuyor

Kaynak: OECDa

Tablo 1.1'den de anlaşılacağı üzere Covid-19 salgını KOBİ'leri oldukça olumsuz şekilde etkilemiştir. Ülke bazında KOBİ'lerin etkilenme düzeyi farklı olsa da tüm ülkelerin yüksek düzeyde etkilendiği ortadadır. Yüksek düzeyli etkilenmenin bir sonraki aşamasında ne yazık ki istihdam da bu durumdan olumsuz etkileniyor ve işsizlik noktasında sıkıntılar artmaya başlıyor.

Şekil 1.3. Firma Büyüklüğüne Göre Olumsuz Etkilenen KOBİ'lerde Toplam İstihdamın Payı (%)

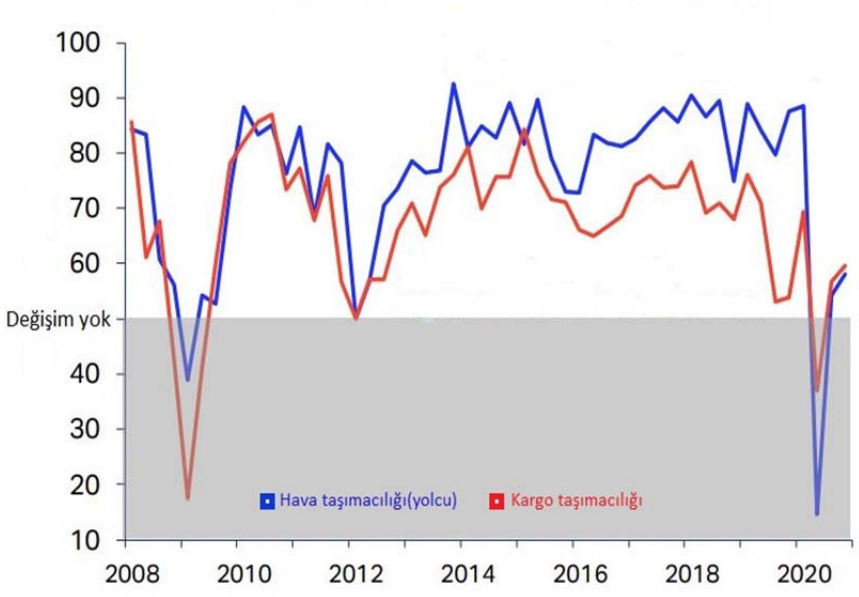


Kaynak: OECD, 2020c

Şekil 1.3'te dünyada Covid-19 salgının ortaya çıkardığı krizden daha çok etkilenen sektörlere bakıldığında etkilenenlerin çoğunluğunun KOBİ sektörü olduğu görülmektedir. Bunlar nakliye imalatı, inşaat, toptan ve perakende ticaret, hava taşımacılığı, konaklama ve yemek hizmetleri, gayrimenkul, profesyonel hizmetler ve diğer kişisel hizmetler sektörü olduğu ifade edilmektedir (OECD, 2020b). OECD verilerine göre, OECD ülkelerinin birçoğunda KOBİ'ler istihdamın % 50'den fazlasını oluşturmaktadır. Sayılan sektörlerde ise KOBİ'lerin istihdamdaki payının OECD ülkeleri genelinde ortalama % 75 ve Yunanistan ve İtalya'da yaklaşık % 85 olduğunu göstermektedir (OECD, 2020a).

Bazı OECD ülkelerinde mikro işletmeler özellikle pandemiden etkilenen diğerlerine nazaran küçük ölçekli işletmelerin yer aldığı sektörlerde güçlü bir şekilde temsil edilmektedir. İtalya ve Yunanistan'da, mikro işletmelerin en çok etkilenen sektörlerdeki payı % 60 iken, iş ekonomisindeki toplam istihdam içindeki payları sırasıyla % 45 ve % 55'tir (OECD, 2020c).

Şekil 1.4. Dünyada Hava ve Kargo Taşımacılığı (%)



Kaynak: IATA

Şekil 1.4'te görüldüğü gibi 2020 yılında bir önceki yıla göre hava yolu ile yolcu taşımacılığı % 60 oranında azalma göstermiştir. 2021 yılında ise bu azalmanın devam edeceği beklenmektedir. Kargo taşımacılığına bakıldığı zaman ise 2019 yılına göre yaklaşık olarak % 12'lik bir azalma gösterdiği

anlaşılmaktadır. 2008/9 küresel finans krizinde bu azalma yolcu ve hava taşımacılığı bakımından tam tersi bir şekilde gerçekleşmişti. Yani yolcu taşımacılığı yaklaşık %40 azalırken kargo taşımacılığı yaklaşık olarak %62 oranında azalmıştı.

Dolayısıyla 2020 yılında havayolu sektörünün Covid-19 pandemisi nedeniyle tam olarak çakıldığını söylemek yanlış olmaz. Bu noktada seyahat kısıtlamaları ve korku nedeniyle çoğu piyasada toparlanma eğilimi görülmemiştir. Piyasalarda derin bir durgunluğun olması ve zayıf tüketici güveni de iyileşmeyi engelleyen önemli faktörlerdendir.

Küresel havayolu taşımacılık gelirlerinin 2020'de bir önceki seneye göre %66 oranında azalacağı bekleniyor ve bu da 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana dünyanın karşılaştığı en büyük düşüş olacaktır (IATA, 2020). Her ne kadar 2021 yılının 2. yarısında aşıların pandemi açısından bir dönüm noktası olması beklense de aşının aşamalı olarak dağıtılması ve uygulanmasının zaman alması nedeniyle iyileşme kademeli olacaktır.

Tüm bunlar düşünüldüğünde Covid-19 pandemisinin ekonomiler üzerinde çok farklı alanlarda yüksek düzeyde etkileri olacağı söylenebilir. Kısıtlama, kapanma ve karantina uygulamaları düşünüldüğünde en önemli olumsuz etkilerinden birinin istihdam üzerinde olacağı anlaşılmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) verilerine göre tam veya yarı zamanlı tecritler dünya işgücünün yüzde 81'ine denk gelen 2,7 milyar çalışanı direkt olarak etkilemektedir (ILO, 2020).

Salgının etkilerini azaltmak için ortaya konan destek paketlerinin büyüklükleri önceki yıllarda hiç olmadığı kadar yüksek seviyelerdedir. Çünkü Covid-19 pandemisi küreselleşmenin de etkisiyle hızla dünyaya yayılmış ve tarihte görülmemiş büyüklükte küresel bir ekonomik sıkıntının ortaya çıkmasına neden olmuştur (McFall vd., 2020). Dünya nüfusunun yarısından fazlası hala kısıtlama ve bazı yasaklarla beraber yaşamaya devam etmektedir.

Bu noktada salgın nedeniyle dünya ekonomilerinde ortaya çıkması ve salgın devam ettikçe sürmesi beklenen ekonomik sorunlar;

- Ekonomik daralma (GSYİH düşüşü),
- Yüksek işsizlik oranları,
- Turist sayısında ve gelirlerinde azalma
- Sanayi üretimin ve cirolarında azalma,
- Kapasite kullanım oranlarında azalma,

- İşletme kapanmalarında artış
- Yabancı sermaye girişlerinde azalma (Calvo, 1998)
- Vergi gelirlerinde ve tahsilatlarında azalma
- Borçlanma artışı,
- Özel sektör borçlarının ödenememesi ve kamu maliyesine ilave yük (Yılmaz, 2020),
- Günlük kazanç elde edenlerin açlık sorunlarıyla karşı karşıya kalması
- Bireylerin gelir kaybına uğraması şeklinde sıralanabilir.

Bu durumda Covid-19'un dünyada daha çok etkilediği sektörler KOBİ'ler ve çalışanlar olduğu ifade edilebilir. Kısıtlama ve karantina uygulamaları nedeniyle yüksek çalışma saati kayıpları, işgücü gelirinde önemli azalmalara neden olmuştur. İşgücündeki azalmalara ilişkin tahminler (gelir destekleri hesaplanmadan önce) 2020'nin ilk üççeyreğinde (2019'daki döneme göre) yüzde 10,7'lik küresel bir düşüşe işaret ediyor. Bu 2019 yılının ilk üç çeyreğine göre küresel anlamda yaklaşık olarak 3,5 trilyon ABD doları veya yüzde 5,5'lik bir küresel gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) azalmasına tekabül ediyor. İşgücü gelir kayıpları orta gelirli ülkelerde en yüksek seviyededir ve alt orta gelirli ülkelerde yüzde 15,1, üst orta gelirli ülkelerde ise yüzde 11,4'e ulaşmaktadır (ILO, Monitor, 2020).

Dünyada salgından etkilenecek KOBİ'lere ve işgücüne ilişkin beklentiler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Salgının direkt olarak etkilediği sektörlerin başında havayolu taşımacılığı sektörü gelmektedir. Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği'nin (IATA) hesaplamalarına göre sektördeki gelir kaybı yaklaşık olarak 419 milyar dolar civarındadır. Bu 2019 yılındaki toplam gelirin yaklaşık olarak yüzde 66'sına denk gelmektedir (ABBB, 2020).
- Hava taşımacılığı sektöründe doğrudan istihdam edilenlerin toplam sayısı yaklaşık olarak 10,2 milyondur. Dolaylı olarak çalışanlar da eklendiğinde bu sayı yaklaşık olarak 11 milyon civarındadır. Bu sayının ise yaklaşık 3 milyonu havayolu şirketlerinde çalışan personelden oluşmaktadır (IATA, 2020).
- 2020'nin üçüncü çeyreğinde istihdamda sınırlı ve düzensiz bir toparlanma olduğu görülmüştür. Negatif istihdam artış oranlarındaki yavaşlamaya rağmen, çoğu sektör, özellikle ikinci çeyrekte sert darbe alan sektörler, üçüncü çeyrekte de istihdamda düşüş yaşamaya devam etmiştir. En çok etkilenen sektör olan konaklama ve yemek

hizmetleri üçüncü çeyrekte hala kötü bir şekilde etkilenirken, inşaat, perakende ve imalat sektörlerinde daha düşük bir oranda da olsa bu çeyrekte iş kayıpları devam etmiştir (ILO, 2021).

- Lojistik ve turizm sektörünün toplam kaybının aylık 1 milyar euro civarında olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda gemi, tren ve havayolu taşımacılığı sektöründeki KOBİ'lerin de gelirlerinin önemli ölçüde azalacağı beklenmektedir. Kısıtlama, karantina ve diğer benzeri kısıtlamalar cruise turizmini ve bu sektörde çalışan 250 bin kişiyi doğrudan olumsuz şekilde etkilemiştir.
- Dünya'daki tekstil, kıyafet, deri ve ayakkabı sektöründe çok fazla KOBİ işletmesi olan ülkelerin bu salgının olumsuz etkilerini hissetme derecesi daha da artacaktır. Dünyada bu alanda KOBİ ve çalışan sayısının fazla olduğu ülkelerde çalışan sayısı ve gelir kaybının çok yüksek düzeylerde olabileceği beklenmektedir (ILO, 2020).
- Salgından ciddi derecede etkilenen bir diğer sektör de otomotiv endüstrisi ve otomotiv yan sanayisidir. Otomobil fabrikalarının kapatıldığı ve tedarik zincirinin duraksadığı bu dönemde, talebin de düşmesi ile beraber otomobil yan sanayiini oluşturan KOBİ'ler ve sektördeki çalışanların büyük çoğunluğu bu durumdan olumsuz etkilenmiştir.
- Covid-19 salgını nedeniyle 2019 yılında % 0.9'luk düşüş yaşayan küresel araç satışlarının 2020 yılında % 8'lik bir düşüş yaşayacağı beklenmektedir (KPMG, 2020).
- Hemen hemen tüm sektörlerin aksine, hem bilgi ve iletişim hem de finans ve sigortacılık faaliyetlerinde istihdam ikinci ve üçüncü çeyreklerde artmaya devam etti. Bu dönemde finansal piyasaların güçlü performansının yanı sıra dijital hizmetlere yönelik artan talebi yansıtan istihdam, ikinci çeyrekte bilgi ve iletişim sektöründe % 5, finans ve sigortacılık faaliyetlerinde % 3,4 büyümüştür. İstihdam da, özellikle üçüncü çeyrekte, madencilik, taş ocakçılığı ve kamu hizmetlerinde artmıştır.
- Pandemiden olumsuz etkilenen ve sınırlı da olsa toparlanma eğilimi gösteren diğer tüm sektörlerin aksine, hem bilgi ve iletişim hem de finans ve sigortacılık piyasalarında istihdam ikinci ve üçüncü çeyrekte de artmaya devam etmiştir. Bu dönemde finansal piyasaların güçlü performans göstermesinin yanı sıra dijital hizmet ve ürünlere yönelik artan talebi yansıtan istihdam, ikinci çeyrekte bilgi ve iletişim sektö-

ründe yüzde 5, finans ve sigortacılık faaliyetlerinde yüzde 3,4 büyümüştür. İstihdam da, özellikle üçüncü çeyrekte, madencilik, taş ocakçılığı ve kamu hizmetlerinde artış görülmüştür (ILO, 2021).

2. Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine ve KOBİ'lere Etkileri

Pandemiyle mücadelede noktasında erken aşamada alınan ekonomik ve sağlık tedbirleri bakımından özellikle de pandeminin ilk dalgasında diğer ülkelere göre iyi performans gösteren ülkelerden birisinin Türkiye olduğu söylenebilir. Dünya Bankası da 2020 yılı için revize ettiği büyüme tahminlerinde pozitif büyüyen iki ülkeden birinin Türkiye olacağı tahmininde bulunuyor (World Bank, 2021).

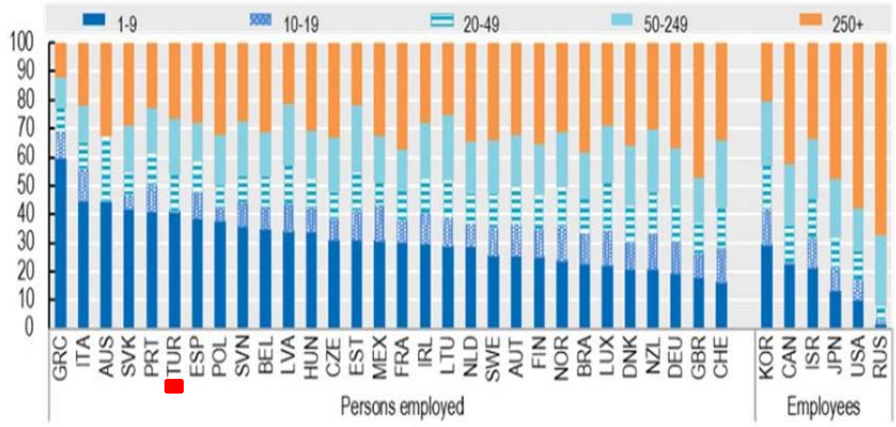
Bunda geçmiş dönemlerde sağlık alanında yapılan yatırımların katkısı büyüktür. Bu yatırımlar salgın döneminde sağlık hizmetlerinin yetersiz kalmasını önlemiştir. Özellikle gelişmiş ve bazı AB ülkelerindeki sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğu görülünce bu yatırımların önemi daha iyi ortaya çıkmıştır.

Her ne kadar sağlık alanındaki yatırımlar sayesinde Türkiye'de ağır hasta ve ölüm oranı dünya ortalamasının altında olsa da ekonomik, sosyol ve toplumsal açıdan her ülke gibi Türkiye'de salgından oldukça etkilenmiş ve bu etkilenme devam etmektedir.

2.1. Covid-19'un Türkiye'de İstihdama Etkileri

Türkiye'de 2019 yılında toplam cironun % 38'i KOBİ'ler tarafından elde edilirken, % 68'i 250'den fazla çalışanı olan daha büyük işletmeler tarafından elde edilmektedir (TÜİK, 2020). Fakat şekil 2.1'de görüldüğü gibi Türkiye'de istihdam noktasında KOBİ'lerin payı çok daha büyüktür. Yani KOBİ'ler Türkiye'deki toplam istihdamın % 68'ini karşılarken elde edilen cironun sadece ' 38'ini elde edebilmektedir. Bu durum KOBİ'lerin istihdam ve ekonomi açısından önemini göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca işsizliği azaltmak için uygulanacak politikalarda öncelikle KOBİ'lerin desteklenmesi gerektiğini göstermesi bakımından oldukça önemli ve dikkate alınması gereken bir durumdur.

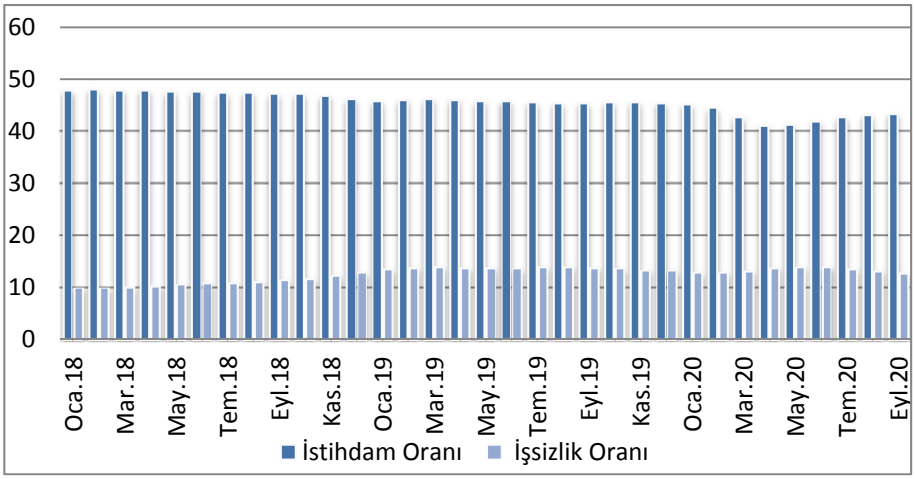
Şekil 2.1. İşletme (KOBİ) Büyüklüğüne Göre İstihdam Oranları



Kaynak: OECD, 2020a

Dünya genelinde salgının özellikle KOBİ'ler üzerinde çok daha fazla negatif etkisi olduğu bilinmektedir. Şekil 2.2'de görüldüğü üzere Türkiye'deki işletmelerin oluşturduğu istihdamın yaklaşık %72'si küçük ve orta ölçekli işletmeler tarafından oluşmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de KOBİ'lerin toplam istihdam üzerindeki payı da oldukça yüksektir. Bu krizden KOBİ'lerin etkilenmesi direk olarak işsizliği arttıran bir faktör olarak ortaya çıkabilir. Her ne kadar devlet işçi çıkarmayı yasaklamış, ücretsiz izin ve kısmı çalışma ödeneği uygulaması başlatmış olsa da bu pandemi şartlarında işsizlik oranındaki artışın önüne geçmek oldukça zor görünmektedir.

Şekil 2.2. İstihdam ve İşsizlik Oranları



Kaynak: TÜİK

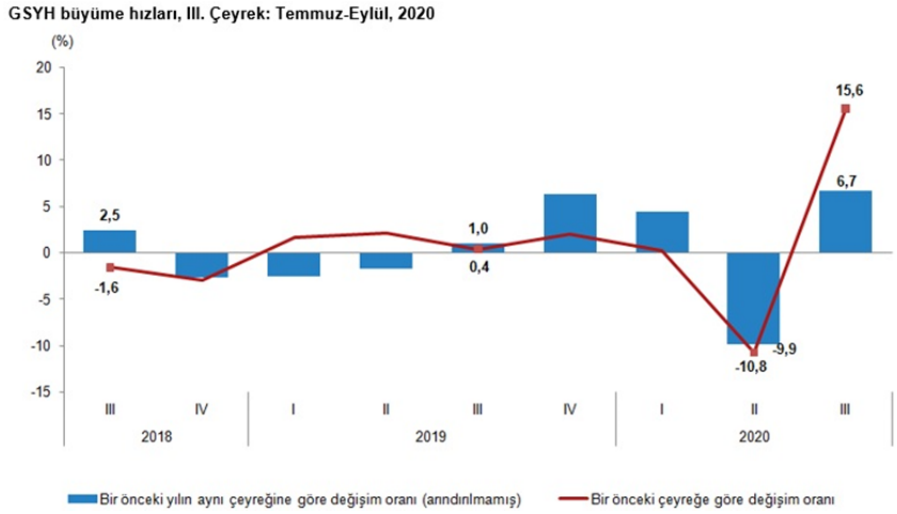
Dünyada pandemiden en çok etkilenen işletmeler KOBİ'ler olduğu görülmektedir. Bu etki Türkiye açısından da aynı şekilde ortaya çıkmıştır. Türkiye'de KOBİ'lerin toplam işletmelere oranının % 72 gibi bir yüksek düzeyde olduğu bilinmektedir (OECD, 2020c). Dolayısıyla KOBİ çalışanlarının bu pandeminin ekonomik etkilerinden daha çok etkileneceği söylenebilir. Fakat Şekil 2.2.'de yer alan istihdam ve işsizlik verilerine bakıldığı zaman en düşük istihdam oranının % 41 ile Mayıs 2020 tarihinde, en yüksek işsizlik oranının ise % 14 ile yine Mayıs 2020 tarihinde ortaya çıktığı görülmektedir. İşsizlik oranları pandemiden önce 2019 yılında da bu oranlara yakın seviyelerdeydi. İstihdam oranının ise 2019 yılında ortalama % 47 seviyelerindeyken 2020 yılı mayıs ayında %41 seviyelerine kadar gerilemiş olduğu görülmektedir.

Bu verilerin çok daha olumsuz bir şekilde kayıtlara geçebilirdi fakat devletin 100 milyarlık destek paketi, kredi kampanyası, işten çıkarma yasağı, kısa çalışma ödeneği gibi düzenlemeleri istihdamda daha fazla ortaya çıkacak azalmayı ve işsizlik oranında ortaya çıkacak daha fazla artışın önüne geçmiştir. Bunların yanı sıra ekonomideki yavaşlamayı ve buna bağlı olarak ortaya çıkacak olan küçülmeyi azaltmak için uygulamaya konulan kredi kampanyasının enflasyon oranını arttırıcı bir etki doğurduğunu da vurgulamak gerekir.

2.2. Covid-19'un Türkiye'de Büyümeye Etkileri

Türkiye ekonomisi, 2019 yılının son çeyreğinde ekonomik toparlanma başlamış olmasına rağmen Ocak ayında Avrupa ülkelerine Mart ayında ise Türkiye'de yayılmaya başlayan Covid-19 bütün tahmin ve beklentileri alt üst etmeye yetmiştir. Şekil 2.3.'de görüldüğü gibi ilk çeyrekte büyüme oranı % 4,5 seviyelerindeyken ikinci çeyrekte her şey tersine dönmüş büyüme oranı % 9,9 azalmıştır. Üçüncü çeyrekte ise %6,7'lik bir büyüme oranı yakalanmıştır. Bir önceki çeyreğe göre ise baz etkisiyle de bu oran % 15,6 seviyelerine kadar yükselmiştir. Yaz aylarında salgının etkisini kaybetmiş olmasının yanı sıra kısıtlama ve karantina uygulamalarının azalması ve böylece üretim ve ticari aktivitenin canlanmasının üçüncü çeyrekte ortaya çıkan büyümede önemli etkisi vardır.

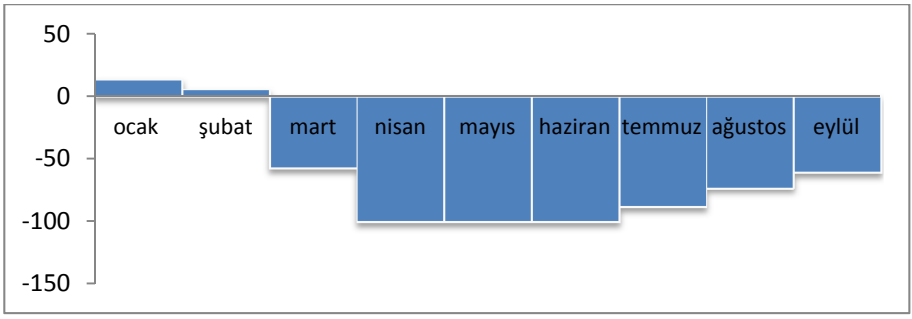
Şekil 2.3. Türkiye'nin GSYH Büyüme Hızı (Çeyrek Dönemler Halinde)



Kaynak: TÜİK

Ayrıca devletin salgının ekonomik boyutu ile mücadele amacıyla 18 Mart 2020 tarihinde açıklamış olduğu 100 milyar TL'lik destek paketi ve "konut kredisi", "taşıt kredisi", "sosyal hayatı destek" ve "tatil destek" olmak üzere 4 yeni kredi paketinin de enflasyon anlamında etkileri sonradan görülebilecek bazı yan etkileri olmasına rağmen üçüncü çeyrekteki son yılların en yüksek büyüme oranın yakalanmasına önemli katkı sağladığı söylenebilir.

Şekil 2.4. Gelen Turist Sayısının 2019 Yılına Göre Değimi (%)

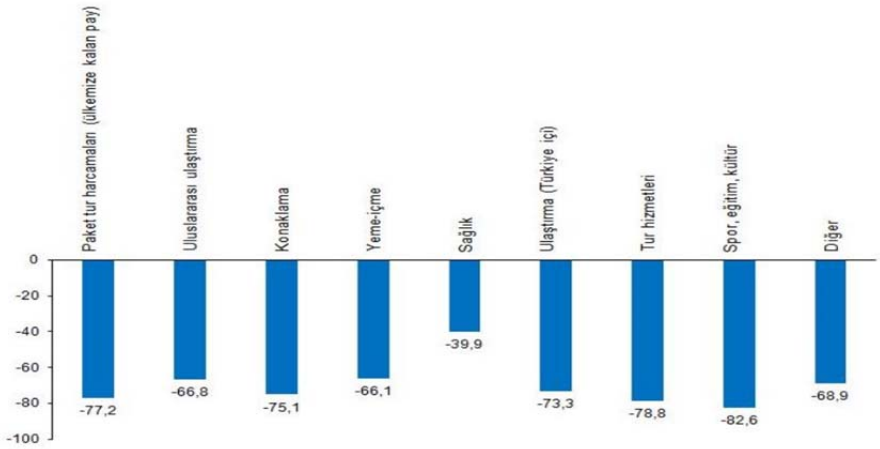


Kaynak: TÜİK

Her ne kadar 3. çeyrekte yüzde 6,7'lik bir büyüme oranı yakalansa da salgının özellikle turizm sektörü üzerindeki etkileri oldukça büyüktür. Şekil 2.4'de görüldüğü üzere 2020 yılında 2019 yılına göre Türkiye'ye gelen turist sayısında önemli azalma olmuştur. İlk 2 ay hariç diğer tüm aylarda yüksek

oranda bir azalma ortaya çıkmıştır. Uçuş yasaklarının olduğu nisan, mayıs ve haziran aylarında ise gelen turist tamamen azalmıştır. 2019 yılının ilk üç çeyreklik döneminde Türkiye'ye giriş yapan turist sayısı 41 milyon iken 2020 yılının aynı döneminde bu sayı 11 milyona kadar düşerek yaklaşık olarak % 73 oranında azalma göstermiştir (TÜİK).

Şekil 2.5. Harcama türlerinin 2019 yılına göre değişim oranları
III. Çeyrek, 2020 (%)



Kaynak: TÜİK

Covid-19 pandemisinin en çok etkilediği sektörlerin başında turizm sektörü gelmektedir. Turist sayısındaki azalmaya bağlı olarak turizm harcamaları da önemli ölçüde azalma göstermiştir. Şekil 2.5'te görüldüğü üzere turizm sektörünü daha çok ilgilendiren harcamalar bir önceki yılın 3. çeyreğine göre ortalama olarak yaklaşık % 70 oranında azalmıştır. Sektördeki gelir çeşitleri arasında en çok azalan 82,6 ile spor, eğlence ve kültür alanında ortaya çıkmıştır. Konaklama, paket tur ve ulaştırma sektörlerinde ortaya çıkan yüksek oranlı küçülme de dikkat çekicidir. Salgını önlemek amacıyla zorunlu olarak yapılan kısıtlama ve karantina uygulamalarının ortaya çıkan bu tabloya önemli etkisi olmuştur.

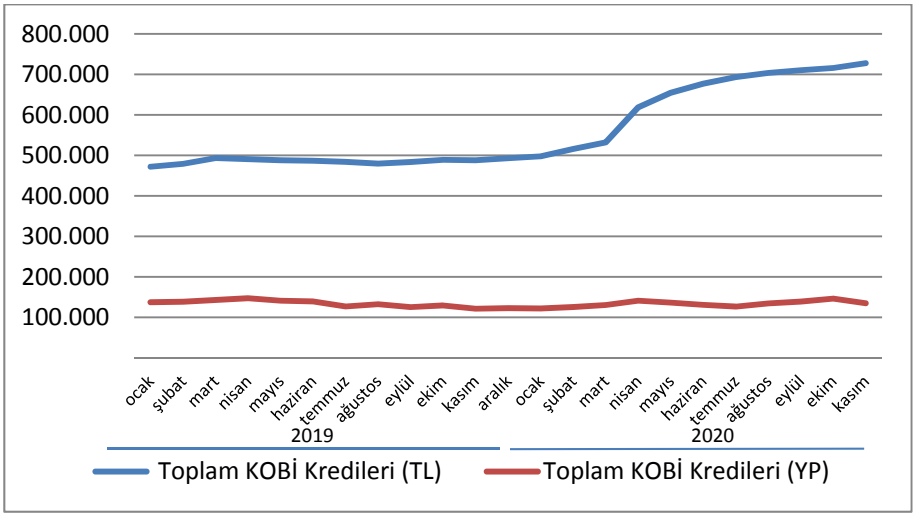
Tüm dünya ülkelerinin etkilendiği pandemi kaynaklı bir krizi Türkiye'nin hasar almadan atlatması elbette mümkün değildir. Özellikle turizm gelirleri yüksek olan ülkelerin gelirleri bu dönemde oldukça azalmıştır. 2019 yılında yaklaşık 35 milyar dolarlık turizm geliri elde eden Türkiye, 2020 yılında 12 Milyar dolarlık bir turizm geliri elde edebilmiştir. Bu durum turizm gelirlerinin 2019 yılına göre % 66'lık bir azalma gösterdiğini kanıtlamaktadır. Turistlerin gelirlerindeki azalma direkt olarak sektörün öncü işlet-

meleri olan KOBİ'leri etkilemiştir. Turizm alanında hizmet veren işletmelerin büyük çoğunluğunun KOBİ'lerden oluştuğu düşünüldüğünde sektörün içerisinde bulunduğu zor durum daha net anlaşılabilir.

2.3. Covid-19'un KOBİ Kredilerine Etkileri ve Sektörel Etkiler

Salgının ortaya çıkardığı ekonomik sıkıntılardan en çok etkilenen sektör KOBİ'ler olmuştur. Bu nedenle KOBİ'lerin kredilere olan talebi artmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye'de KOBİ'leri desteklemek amacıyla çeşitli destek uygulamaları devreye sokulmuştur. Bunlardan biri KOBİ'lere verilen kredi destek paketidir. Şekil 2.6'da görüldüğü üzere 2020 yılının Mart ayından itibaren TL cinsinden KOBİ kredilerinde hızlı bir artış ortaya çıkmıştır.

Şekil 2.6. KOBİ Kredileri (Milyon TL)



Kaynak: TÜİK

Bu artış 2020 yılının son aylarına kadar da devam etmiştir. Salgından önce 500 Milyar TL düzeyinde olan KOBİ kredileri salgının ardından yaklaşık 730 Milyar TL'ye kadar yükselmiştir. Bu sekiz aylık dönemde % 46'lık bir kredi artışı olduğunu göstermektedir. Satışları ve gelirleri oldukça azalan KOBİ'ler içinden geçtikleri zor dönemi atlatabilmek amacıyla kredilere yönelmiştir. Salgının kısa sürede bitmesi ve KOBİ'lerin satışlarını arttırarak borçlarını ve giderlerini karşılayabilecek duruma gelmeleri ekonomi açısından oldukça önemlidir.

Tablo 2.1. Covid-19 Sektörel Etki ve Toparlanma Hızı

Sektör	GSYH Payı (% 2018)	Büyümeye Katkısı (%, 2018)	Covid-19'dan Etki Oranı	Tekrar Faaliyete Geçme Süreci*
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	**5.82**	0.11	Düşük	Hızlı
Sanayi	**23.30**	0.29	Yüksek	**Yavaş**
Madencilik ve taş ocakçılığı	1.00	0.05	Yüksek	**Yavaş**
İmalat sanayi	19.05	0.20	Yüksek	**Yavaş**
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	1.35	0.03	Yüksek	Hızlı
Su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	0.90	0.00	Düşük	Hızlı
İnşaat	**7.17**	-0.15	Yüksek	**Yavaş**
Hizmetler	**54.26**	2.49	Yüksek	**Yavaş**
Toptan ve perakende ticaret	12.09	0.39	Yüksek	Hızlı
Ulaştırma ve depolama	8.19	0.44	Yüksek	Hızlı
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	3.12	0.47	Yüksek	**Yavaş**
Bilgi ve iletişim	2.47	0.12	Çok Düşük	Hızlı
Finans ve sigorta faaliyetleri	3.00	0.00	Düşük	Hızlı
Gayrimenkul faaliyetleri	6.79	0.20	Yüksek	**Yavaş**
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	2.33	0.05	Düşük	Hızlı
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	2.85	-0.19	Yüksek	**Yavaş**
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	4.85	0.78	Yüksek	**Yavaş**
Eğitim	4.17	0.24	Düşük	Hızlı
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	2.49	0.21	Düşük	Orta
Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor	0.91	0.06	Yüksek	**Yavaş**
Diğer hizmet faaliyetleri	0.95	0.03	Belirsiz	Belirsiz

Not: Vergi ve sübvansiyonlar yer almadığı için GSYH pay toplamı 100% değildir ve büyüme katkı puanı toplamı büyüme oranını vermez.

Kaynak: ULİSA (2020)

Tablo 2.1.'de, GSYH içerisindeki pay ve ekonomik büyümeye katkı olarak en önemli sektörün %54,26 ile hizmet sektörü olduğu ardından %23,30 ile sanayi sektörü olduğu görülmektedir. Bu veriler sektörlerin ekonomiye olan katkısını ve pandemiden etkilenme düzeyini göstermesi bakımından önemlidir. Tabloda belirtilen ekonomik sektörlerde reel bir yavaşlama ve bu yavaşlamanın etkilerinin belirlenmesinin yanı sıra hangi sektörde ne gibi önlem ve destek uygulamalarının hayata geçirileceği noktasında yapılan değerlendirmelerin netleşmesine fayda sağlayacaktır.

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de salgının ekonomik etkilerini azaltmak için tedbir ve teşvik uygulamaları devreye sokulmuştur. Salgınla mücadelede iyi olan ülkeler arasında sayılabilecek olan Türkiye, pandeminin ekonomik açıdan etkileri ile mücadele edebilmek amacıyla ilk olarak 100 milyar TL'lik ekonomik destek paketi açıklamıştır. Bu desteğin GSYH'ın % 1.5'ine denk gelen kısmı mali önlemlerden, GSYH'ın % 0,5'ine denk gelen kısmı da Kredi Garanti Fonu toplam kefalet miktarının 25 milyar TL'den 50 milyar TL'ye çıkarılmasından oluşturulmuştur. Bu çerçevede bu paketi ve alınan ekonomik tedbirleri aşağıdaki gibi özetleyebiliriz (Hazine ve Maliye Bakanlığı).

- Yaklaşık 53,6 milyar TL'lik muhtasar, KDV ve sosyal güvenlik primi tahsilatları ertelendi
- Tüm gelir vergisi mükellefi 1,9 milyon vatandaş mücbir sebep hali kapsamına alınmıştır
- Otel kiralamalarına ilişkin yasal ödemeleri 6 ay ertelendi
- Firma ve gerçek kişilerin kredi ödemeleri asgari 3 ay erteleyerek finansman desteği sağlandı
- Kamu bankalarına olan kredi taksit, faiz ve anaparasını ödemeyenler için bu döneme dair ödemeleri ertelendi
- Kamu bankaları üzerinden aylık 5 bin TL'nin altında geliri olan tüm vatandaşlar için temel ihtiyaç desteği paketini devreye alındı
- Salgından etkilenen tüm firmalara "İş'e Devam Kredi Desteği" imkânı sunuldu (0-25 Milyon 10.000.000 25-125 Milyon 25.000.000 125 + 100.000.000).
- Halkbank tarafından tüm esnaflarımız için "İşletme ve Finans Desteği" ile "paraf esnaf kart desteği" desteği sunuldu (halkbank)
- BDDK tarafından kredi ödemelerindeki gecikmelere esneklik tanınmıştır (90 günlük takibe düşme süresi 180 güne çıkarılmıştır)

- TCMB'nin faiz indirimine gitmesi
- İhracatçılara stok finansman desteği sağlandı
- Kredi garanti fonu limitini 2 katına çıkarıldı
- Piyasanın çok altında oranlarla konut finansman desteği sağlandı
- Temerrüde düşen firmaların siciline mücbir sebep açıklaması getirildi
- İşletme büyüklüğüne bakılmaksızın asgari ücret desteği sağlandı
- İşten çıkarmaları önlemek için korona virüsten etkilenen iş yerlerinde çalışanlara yönelik olarak kısa çalışma ödeneğini devreye alındı
- İhtiyaç sahibi 2 milyon 111 bin haneye 1.000 TL nakdi yardım yapıldı
- BIST hisse senedi fiyatlarını günlük + % 10 ile - % 10 ile sınırladı ve açığa satış yasağı geldi.

Her ne kadar bu ekonomik tedbir ve destek paketleri krizin etkisinin azaltılmasında etkili olsa da pandemi sürecinin uzaması ekonomik aktivite de göz önünde bulundurularak bu uygulamaların da sürelerinin uzatılması ve revize edilmesi gerekebilir.

3. Literatür

Covid-19 ortaya çıkmasının ardından hızlı bir sürede ekonomik, sosyal ve toplumsal olarak birden çok alanı etkileyen bir pandemi olarak kayıtlara geçmiştir. Covid-19 pandemisinin etkilerinin çok kısa sürede içerisinde ortaya çıkması ve özellikle ekonomik etkilerinin açıkça görülmesi araştırmacıları bu etkilere dönük araştırmalar yapmaya yönlendirmiştir. Bu kısımda pandemi sonrasında Covid-19'un özellikle ekonomik göstergeler üzerindeki etkilerine odaklanan çalışmalara ve raporlara yer verilmiştir.

Baker, Bloom vd. (2020), Covid-19 pandemisinin ABD ekonomisinde hisse senedi piyasasına etkisini, ekonomik durum ve istihdam çerçevesinde etkilerini konu edinmişlerdir. ABD ekonomisinin 2020 son çeyreğinde %11-%20 seviyelerinde bir ekonomik daralma ile karşılaşabileceğini belirtmiştir. Bu daralmanın önemli bir kısmının Covid-19 nedeniyle ortaya çıkan belirsizliklerden dolayı ortaya çıktığı vurgulanmıştır.

Boissay ve Rungcharoenkitkul (2020), Covid-19 pandemisinin küreselleşmenin de etkisiyle dünyayı en fazla etkileyen pandemilerinden biri olduğunu belirterek, kısa ve uzun vadeli etkili önlem setlerinin alınması gerekliliğini ifade etmiştir. Pandeminin sağlık alanında maliyet-fayda denklemi

dışına çıkarak ekonomik açıdan kazanç ve kayıpları açıklamanın çok daha ötesine geçtiği üzerinde durulmuştur.

Andersen vd. (2020), Covid-19 pademisinin Danimarka'da bankacılık işlemleri üzerinden müşteri istatistiklerini kullanarak araştırmıştır. Çalışmaya göre toplam kart harcamalarının yüzde 25 azaldığı ve bu azalmanın en önemli nedeninin kısıtlama nedeniyle azalan mal ve hizmet satın almaları olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca sağlık harcamalarının öngörülenden daha fazla olduğu ifade edilmiştir.

Botta vd. (2020) Covid-19 pandemisi nedeniyle ekonomilerde aynı anda ortaya çıkan arz ve talep şoklarının nedeniyle karmaşık bir durumun ortaya çıktığını belirterek Avrupa hükümetlerinin işletmeleri ve hane halkını desteklemek amacıyla zorunlu olarak bazı müdahalede bulunduklarını belirtmiştir. Para politikası açısından Avrupa Merkez Bankası'nın piyasalardan tahvil satın almak yoluyla pandeminin olumsuz etkilerini bertaraf etmek için izlenen uygulamalara destek verilebileceğini belirtmiştir. Ayrıca salgının olumsuz etkilerinin azaltılması amacıyla Avrupa ülkelerinde önemli ve büyük çapta kurtarma paketlerinin hayata geçirilmesi gerekliliğinden de bahsedilmiştir.

Demertsiz vd. (2020), ulusal sağlık harcamalarının fonlanması, hane halkı ve firmaların finansmanı, geniş makroekonomik önlemlerin planlanması, güvenlik ağının koordinasyonu, sürdürülebilir önlem paketlerinin hazırlanması ve üretim kalıplarının gözden geçirilmesi olmak üzere bir dizi öneride bulunmuştur.

Ludvigson vd. (2020), çalışmasında maliyeti yüksek bir ekonomik şokun ekonomik faaliyetleri ve bunun belirsizlikler karşı etkileri VAR modeli üzerinden analiz edilmiştir. Covid-19 pandemisinin ekonomilerde işsizliğin artmasına neden olarak, bireylerin sosyal ve ekonomik refahlarını olumsuz etkilediği belirtilerek bunun diğerlerinden çok daha farklı olduğu vurgulanmıştır. Bir yıllık bir süre zarfında bile pandeminin piyasalar üzerinde %12,75, hizmet sektörü istihdamında ise %17'lik bir azalmaya sebep olabileceği düşünülmektedir.

Ersoy vd. (2020), bankacılık sektörü üzerine yaptıkları çalışmada yerli özel ve kamusal sermayeli bankalar ile katılım bankalarının, pandeminin reel kesim ve hane halkı üzerinde oluşabilecek olumsuz ekonomik etkilerinin artmaması için likidite sağlama, kredi kullandırma, kredilerin vadelerinin uzatılması ve takip oranlarının azaltılması şeklinde özetlenebilecek uygulamalar ile katkı sağladıkları anlaşılmaktadır.

Eğri ve Doğaner (2020), Covid-19 pandemisinden en fazla KOBİ'lerin etkilendiğini vurgulayarak salgından sonraki toparlama aşamasında, tüm kurum ve kuruluşların ortak bir hedefle, daha önce görülmemiş bir senkronizayon ve işbirliği ile ekonominin en önemli yapı taşlarından olan işletmelerin normale dönebilmesi için bu süreci çok hızlı bir şekilde yönetilmesi gerektiğini vurgulamıştır. İşletmelerin pandemi nedeniyle ortaya çıkan krizden en az zararla kurtulabilmesini pandemi sonrasında oluşacak fırsatların yakalanmasıyla mümkün olacağı vurgulanmıştır. Devletin özellikle KOBİ'leri bir araya getirebilecek girişimlerde bulunması gerektiği vurgulanarak böylece hem üretim hem de satışlar açısından işletme yapılarının desteklenebileceği ve böylece maliyetler azalırken ve kârlılıkların artacağı vurgulanmıştır.

Ayrıca Dünyada Covid-19'un ülkeler bazında ekonomiye, istihdama ve sektörlere etkisini ortaya koymak amacıyla OECD (2020a, 2020b, 2020c), World Bank, (2021), World Economic Forum, 2020, ILO (2020a), ILO (2020b), KPMG (2020) gibi çeşitli raporlar yayınlanmıştır.

4. Yöntem

Covid-19 küresel pandemisinin ortaya çıkmadan önceki ve ortaya çıktıktan sonraki dönemler üzerinden belirli veriler ve bu veriler arasındaki farklılıklara bağlı olarak ortaya çıkan değişimler, pandeminin olumsuz etkilerini azaltmaya dönük uygulama ve tedbirlerin dünya, Türkiye ve KOBİ'ler üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

Bu değerlendirmeler yapılırken verilerin alındığı dönemlerin eşit aralıkta olmasına, pandemi öncesi ve pandemi sonrası durumu net olarak yansıtabilecek bir zaman dilimini kapsamasına ve grafikler yardımıyla daha kolay anlaşılabilir olmasına dikkat edilmiştir.

Sonuç

Covid-19 pandemisinin ortaya çıkmasıyla artık tüm dünya yeni bir sürece ve farklı bir aşamaya geçmiş görünüyor. Aşı bulunmasına rağmen ortaya çıkan yeni mutasyonlar nedeniyle salgının ne zaman tam olarak önlenebileceği net değil. Bu durumda ortaya çıkan belirsizlik dünya ülkeleri ve ekonomiler için önemli bir sıkıntı olarak yerinde duruyor. Bazı ekonomilerde ve bazı piyasalarda toparlanma eğilimleri görülmesine rağmen bunların sınırlı toparlanma olarak kaldığı görülmektedir. Özellikle Covid-19 salgının başında bazı ülkelerde üretimin neredeyse durması, bazılarında ise durma noktasında olması ekonomilerin küçülmesinin yanı sıra işsizlik, borçlanma, sokak

eylemleri ve bazı gelişmekte olan ülkelerde de enflasyon gibi sıkıntıları da beraberinde getirmektedir.

Bütün bu etkiler ve ekonomik destek paketleri de hesaba katılarak küresel ölçekte ve Türkiye özelinde aşağıdakiler öneri olarak sunulabilir;

- Salgından en fazla gelir düzeyi düşük bireylerin etkilendiği ortadadır. Bu noktada devletlerin ve uluslararası kurumların daha fazla mücadele etmesi gerekmektedir.
- Salgın öncesinde zaten çok yüksek seviyelere ulaşan küresel borç ve bu borçlar içerisindeki kamu borçları yüksek seviyelere ulaşmıştır. Pandemiyle beraber artan kamu harcamaları devletlerin borçlarının sürdürülebilir olması açısından önemli riskler barındırmaktadır.
- Pandemi nedeniyle uygulanan kısıtlama, karantina ve kapanmalar neticesinde hem toplam arz hem de toplam talep azalmış bu nedenle satış ve gelirleri azalan işletme ve KOBİ'ler zor durumda kalmıştır. Bu şartlarda işletmelerin likidite sıkıntısı içerisine girerek borçlarını çevirememeyecek duruma gelmesi büyük bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.
- Bu süreçte bankaların takipteki kredilerinin artması çok uluslu bankalar üzerinden domino taşı etkisi ile diğer ülkelere yayılabilir ve bu durum küresel bankacılık siteminde kriz içerisinde bir krizin doğmasını tetikleyebilir. Bu sebeple kamu ve özel sektör borçlarının yeniden yapılandırılmasına ilişkin yeni küresel ve ülke bazında çalışmalar yapılabilir.
- Salgının küresel ekonomi düzenindeki etkileri ve salgınla mücadele kapsamında özellikle gelişmiş ülkelerin parasal gevşeme politikaları dünya piyasalarına trilyonlarca dolar ve euronun dolaşıma girmesine neden oldu. Fakat arz ve talep kısıtlı olduğu için bu paraların değerli maden, emtia, türev ürün, menkul kıymet borsaları ve dijital para yatırımlarına kaydığı ve fiyatlarda şişmelere neden olduğu görülmektedir. Bu nedenle bundan sonraki süreçte küresel ekonomi yanlış ve sebepsiz fiyatlamalar nedeniyle yeni sıkıntılarla karşı karşıya kalabilir.
- Pandeminin tüm dünyaya yayılmasıyla beraber ihtiyaç duyulan tıbbi malzeme ve bunlar ile tarımsal ürünlere erişimde yaşanan sıkıntılar bazı ülkelerde insani krizlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla pandemi devletlerin sağlık, gıda ve güvenlik noktasında çok daha hassas olmaları gerektiği sonucunu bir kez daha ortaya çıkarmıştır.

- 2001 krizinin ardından ülkemiz yeterli bankacılık düzenlemesi ve yapısal reformlar yapmış olmasına rağmen 2008 Küresel Finansal Krizi'ne neden olan etkenlerle ilgili halen gelişmiş ülkelerde tam olarak bir düzenleme yapıldığı söylenemez. Dolayısıyla türev piyasalardaki işlemler ve fiziki ürüne konu olamayan işlemlerle ilgili çalışmalar yapılmalıdır.

Yaz aylarında gevşemesine rağmen 2020 yılı sonlarına doğru artan vaka, mutasyon ve ölümler nedeniyle tekrar başlayan sınır kapılarının kapatılması, yurtdışı uçuşların kısıtlanması veya tamamen yasaklanması küresel ekonomik ticareti de olumsuz yönde etkiliyor. Hem ulusal hem de uluslararası talebin düşmesiyle beraber azalan üretim ekonomilerde yavaşlamaya neden oldu. Pandeminin beklenenden uzun süreceğinin anlaşılmasıyla tedbir ve kısıtlamalar uzatıldı. Bu durum işsizlik rakamlarının artmasına neden oldu. Türkiye'de her ne kadar devlet işsizliğin ve gelir kaybının önüne geçecek adımlar atmış olsa bile artan işsizlik dolayısıyla yaşanan gelir kaybı ve Türkiye'nin içerisinde bulunduğu çift haneli enflasyonist dönem nedeniyle düşük gelir grubundakiler, günlük gelir sağlayanlar ve gelirini kaybeden bireylerin ihtiyaçlarını gideremememesi nedeniyle bazı sosyal sorunların ortaya çıkma riskini beraberinde getiriyor.

Bu aşamada özellikle Türkiye üretim ve hizmet ekonomisinin en önemli aktörlerinden olan KOBİ'lerin içerisinde bulundukları ekonomik sıkıntı ve sorunların aşılabilmesi için çeşitli tedbir ve önlemlerin yanında bazı desteklerin de verilmesi gerekmektedir. Devletin almış olduğu önemli tedbirler bulunmakla birlikte sektör temsilcilerinin beklenti ve taleplerinin daha net belirlenmesi de gerekmektedir. Bunun için, farklı sektörlerdeki işletme yöneticileriyle çeşitli görüşme ve anketler yapılabilir. Bu çalışmalar sayesinde KOBİ'lerin sıkıntıları, gözlem, görüşme gibi tekniklerle sorgulanarak, parçalardan bütüne varan yeni bilgilerin ortaya çıkması sağlanabilir (Neuman, 2007). KOBİ'lere öncelikle finansal konularda ve devletin yönlendirici bir tavırla yardımcı olması beklentiler arasındadır. Özellikle KOBİ'lerin kurumsallaşma yönünde adımlar atması için ve bu yönde teşvik, eğitim ve destekler verilmesi oldukça önemlidir (Eğri ve Doğaner, 2020: 141).

Pandemi nedeniyle yavaşlayan ticaret ve alışveriş işletmeler açısından nakit akışlarının bozulmasından kaynaklanan bir likidite sıkıntısını da beraberinde getirmiştir. Şirketlerin likidite sıkıntısı yaşaması diğer şirket ve piyasaları da etkilemekte ve topyekün bir likidite sıkıntısının ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu noktada, devletin işletmelerin bozulan nakit akışlarını ve

likidite sıkıntılarını gidermek için uygulamaya koyduğu 100 Milyar TL'lik destek paketinin oldukça faydalı olduğu söylenebilir.

Burada en büyük handikap pandeminin beklenenden daha uzun sürmesi durumunda bu kredi destek paketleri ve borç ötelemelerinin ne kadar daha sürdürülebilir olabileceğidir. Kısa vadede ekonomide sınırlı toparlanma sağlayan bu borçlanmalar daha orta ve uzun vadede satışları ve gelirleri artmayan KOBİ'ler için yeni sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olabilir. O halde daha orta ve uzun vadeli düşünülecek olursa KOBİ'lere daha yenilikçi ve faizsiz finansman yöntemleri geliştirilebilir. Bunun için BIST'te kote olma şartları gözden geçirilebilir, BIST'te kote olan işletmelere farklı teşvik ve uygulamalar sağlanabilir ve bu şekilde yeni bir KOBİ piyasası oluşturulabilir. Covid-19 pandemisi tüm dünyada dikkatleri teknoloji, bilişim noktasına çekmiştir. Dolayısıyla finansal ve ekonomik destekler dışında KOBİ'lerin kurumsallaşma, teknoloji ve bilişim düzeylerinin arttırılması teşvik edilebilir. Bunları yapmak için vergi indirimlerinin yanı sıra dijitalleşme noktasındaki KOBİ'lere teşvik paketleri de uygulamaya alınabilir.

Ekonomimizin dinamosu KOBİ'lerin, yenilenen ve sürekli değişen dünyanın cazibe merkezi olan dijital teknolojideki gelişmelerden etkilenmemesi düşünülemez. Firmaların sektördeki diğer rakiplerinden ayrılmak için bu alandaki trendleri yakalaması ve dijitalle uyumlu stratejiler geliştirmesi çok önemlidir. Türkiye'nin uluslararası rekabette güçlenmesi ve ihracat hacmini artırabilmesinin yolu, imalatta katma değeri yüksek ürünlere öncelik verilmesinden geçmektedir. Firmalarımızın ürün ve hizmet kalitelerini artırabilmeleri ise teknolojik dönüşüme uyum sağlamalarını ve dijital alanda kendilerini yenileyebilmelerini gerektirmektedir.

Küçük işletmelerin çevikliği ve müşterilerin artan talebiyle ortaya çıkan bu hızlandırılmış deneyimin tüketici alışkanlıklarını değiştirdiğini ve bu durumun kalıcı olacağı söylemek mümkündür. "*Her kriz içinde fırsat barındırır*" düşüncesinden hareketle, pandemi krizinin hızlandırdığı bu tüketim kalıbındaki değişimi fırsata dönüştürmek KOBİ'ler açısından hayati öneme sahiptir.

Türk toplumu olarak sanayi devrimini kaçırmış bulunuyoruz, ancak yaşadığımız "*dijital devrimi*" kaçırmamalıyız. E-ticaretin tüm dünyada hızla büyümesi, sektörlere ilişkin farklı dinamiklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 2021'de öne çıkacak 5 e-ticaret trendi olarak özellikle "oyun içi pazarlama, bulut mutfak, depo ve lojistikte yapay zeka uygulamaları, canlı yayın satışları ve ikinci el pazaryerleri" e-ticaretin gündeminde olan konulardır. E-ticaret/e-ihracat ve dijitalleşme seferberliği başlatılmış durumdadır.

E-ticarete yönelik adımlar dijitalleşmenin önünü açmaktadır. Dijital devrim olarak nitelenebilecek bir dönemi yaşarken dijitalleşerek ihracatta mesafe alınabilir. Dijitalleşme alt yapısının kurulmasına yönelik olarak ihracatta sürdürülebilirlik ve yenilikçilik ekseni ile ihracatta dijitalleşme ekosisteminin kurulması çalışmalarına büyük bir hız verilmektedir. Türkiye'de çok sayıda başarılı, ihracat yapan, küresel değer zincirlerine katılan KOBİ'lerimiz bulunmaktadır. Küresel talep şoku geçtikten sonra yeniden başarı hikayeleri yazılacaktır.

Türkiye'nin pandemide hem vaka hem de ölüm oraları bakımından birçok ülkeye kıyasla daha iyi durumda olduğu biliniyor. Bunda Türkiye'nin diğer ülkelere kıyasla geçmişte sağlık alanında yapmış olduğu yatırımların pozitif etkisi olduğu biliniyor. Son olarak pandeminin erken sona erdirilmesi durumunda kriz bir fırsata çevrilebilir. Pandemi sürecinde Türkiye'ye yönelen yeni ihracat pazarlarında bu avantajlı durum sürdürülebilir hale getirilirse bu hem KOBİ'ler hem de Türkiye açısından büyük bir kazanım olacaktır.

Kaynaklar

Andersen, A. L., Hansen, E. T., Johannesen, N., and Sheridan, A. (2020). *Consumer Responses to the Covid-19 Crisis: Evidence from Bank Account Transaction Data*. Working Paper.

Aviation Benefits Beyond Borders. https://aviationbenefits.org/economic-growth/supporting-employment/, Erişim Tarihi: 21 Nisan 2020.

Baker, S. R., Bloom, N., Davis, S. J. and Terry, S. J. (2020). Covid-Induced Economic Uncertainty. *National Bureau of Economic Research*. (No. w26983).

Baldwin, R. and Weder di Mauro, B. (2020). *Introduction. In ".Economics in the time of Covid-19"*. BaldwinWeder diMauro (eds). CEPR Press, London, UK

Boissay, F., and Rungcharoenkitkul, P. (2020). *Macroeconomic Effects of Covid-19:Aan Early Review* (No. 7). Bank for International Settlements.

Botta, A., Caverzasi, E. and Russo, A. (2020). *Fighting the COVİD-19 Emergency and Relaunching The European Economy: Debt Monetization and Recovery Bonds.* Greenwich Papers in Political Economy 27605, University of Greenwich, Greenwich Political Economy Research Centre.

Eğri, T. ve Doğaner, A. (2020). Covid-19 ve Ekonomik Kriz: KOBİ'ler Özelinde Bir Değerlendirme ve Politika Önerileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı* Yıl:19 Sayı:37 Bahar (Özel Ek) s.128-145

Eğri, T. ve Doğaner, A. (2020). Covid-19 ve Ekonomik Kriz: KOBİ'ler Özelinde Bir Değerlendirme ve Politika Önerileri**.** *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı* Yıl:19 Sayı:37 Bahar (Özel Ek) s.128-145

Elgin, C. ve Başbuğ, G. (2020). *Covid-19 Pandemisinin Yol Açtığı Ekonomik Krize Karşı Açıklanan Ekonomik Teşvik Paketleri: Bir Karşılaştırma ve Türkiye Örneği*, İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü.

Ersoy, H., Gürbüz A. O. ve Erdoğan, M. F. (2020). Covid-19'un Türk Bankacılık ve Finans Sektörü Üzerine Etkileri. Alınabilecek Önlemler *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı* Yıl:19 Sayı:37 Bahar (Özel Ek) s.146-173

Fernandes, N. (2020). *Economic Effects of Coronavirus Outbreak (Covid-19) on the World Economy*. IESE Business School Working Paper No. WP-1240-E

Georgieva, K. (2020). *IMF Managing Director Kristalina Georgieva's Statement Following a G20 Ministerial Call on the Coronavirus Emergency*. IMF Press statement. Available at: https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/03/23/pr2098-imf-managing-director-statement-following-a-g20-ministerial-call-on-the-coronavirus-emergency

Hazine ve Maliye Bakanlığı, https://www.hmb.gov.tr/ [Erişim Tarihi 28.01.2021]

IATA. (2020). *Economic Per formance of the Airline Industry*. https://www.iata.org/en/iata-repository/publications/economic-reports/airline-industry-economic-performance---november-2020---report/ Erişim Tarihi: 01.01.2021

ILO. (2020a). *Covid-19* and The World of Work. Sixth Edition Updated Estimates and Analysis.

ILO. (2020b). "*ILO Monitor 2nd Edition: Covid-19 and The World of Work" Updated Estimates and Analysis*, International Labour Organization. 7th of April.

KPMGa. (2020). *Covid-19: Impact on The Automotive Sector*. https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/ar/pdf/2020/Covid-19-impact-on-the-automotive-sector.pdf / Erişim tarihi 09.01.2021

McFall, J. (2020). *A Third of the Global Population is On Coronavirus Lockdown: Here's Our Constantly Updated List of Countries and Restrictions*, Business Insider Australia, 14th of March. Erişim Tarihi: 15 Nisan 2020.

Neuman, L. W. (2007). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (çev. S. Özge). İstanbul: Yayın Odası.

OECD. (2020a). *Coronavirus (Covid-19): SME Policy Responses*

OECD. (2020b). *For an Analysis of Covid-19 and The Retail Sector*.

OECD. (2020c). *Strong, Medium, Vulnerable*.

TÜİK. (2020). KOBİ İstatistikleri Raporu (2009-2019) [Erişim Adresi: https://www.tuik.gov.tr/indir/duyuru/kobi-istatistikleri-raporu.pdf]

TÜİK. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turizm-Istatistikleri-III.-Ceyrek:-Temmuz---Eylul,-2020-33674 [Erişim Tarihi: 25.01.2021]

ULİSA. (2020). *Covid-19 (Koronavirüs) Salgınının Ekonomik Etkileri*. Çevrimiçi, https://aybu.edu.tr/yulisa/contents/files/ULİSA12_Covid-19_Ekonomik-Etkiler.pdf, Erişim Tarihi: 13.06.2020.

World Bank, (2021). *Global Economic Prospects*. [Erişim Adresi: JANUARY 2021. https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects

World Economic Forum, 2020. https://www.weforum.org/agenda/2020/02/coronavirus-economic-effects-global-economy-trade-travel/

Worldometers (2020). [Erişim Adresi: https://www.worldometers.info/coronavirus/]

Yılmaz, M. L. (2020). *Covid-19 Salgını ve Sonrası Ekonomi Boyutu İle İlgili Değerlendirmeler*. Polis Akademisi Yayınları.